

1
2011

BirdLife
INTERNATIONAL

ptačí svět

časopis České společnosti ornitologické

Ptačí svět – časopis ČSO
Ročník XVIII, číslo 1/2011

Vydává a rozšiřuje Česká společnost ornitologická (ČSO)
Adresa redakce: Ptačí svět, ČSO, Na Bělidle 252/34
150 00 Praha 5-Smíchov, tel/fax: 274866700, <http://www.birdlife.cz>,
e-mail: cso@birdlife.cz

Redakční rada

Mgr. Alena Klvaňová, alenapa@email.cz, šéfredaktorka
Mgr. Jaroslav Cepák, PhD., krouzkovaci_stanice@nm.cz, Poznáte...?,
Zajímavosti
Ing. Adolf Goebel, PhD., adolfgoebel@post.cz, Zajímavosti
Mgr. Lucie Hošková, lucie.hoskova@gmail.com, Letem ptačím světem
Mgr. Barbora Kaminiecká, Za ptáky do světa
Ing. Kamil Čihák, cihak@birdlife.cz, Z významných ptačích území
Ing. Jiří Sládeček, sladeczek@psp.cz, Mladým ornitologům
Mgr. Zdeněk Vermouzek, verm@birdlife.cz, Ptáci v ohrožení
Mgr. Lukáš Viktora, viktora@birdlife.cz, Z terénu i kanceláře

Vychází dvakrát ročně (v dubnu a listopadu).

Grafický návrh a sazba: **Jiří Kaláček**

Tisk: **Protisk Slavkov u Brna, Brno**

Jazyková korektura: **Igor Pejchal**

Toto číslo vyšlo 11. 4. 2011 v nákladu 3 000 výtisků.

Uzávěrka příštího čísla je 26. 9. 2011. Distribuováno bude v listopadu.
Inzerce, předplatné a pokyny pro autory na adrese redakce.

Zaregistrováno u Ministerstva kultury ČR pod č. E12781. ISSN 1801-7525.

Poděkování Igoru Pejchalovi a všem autorům textů i fotografií.

Na obálce: 1. strana: Linduška rudokrká (*Anthus cervinus*) objektivem
Tomáše Pospíšila. Více na str. 12 a 13.

Česká společnost ornitologická (ČSO) je dobrovolné zájmové sdružení profesionálů i amatérů, zabývajících se výzkumem a ochranou ptáků, zájemců o pozorování ptáků a milovníků přírody. V současné době má více než 2500 členů. ČSO realizuje vlastní i mezinárodní projekty výzkumu a ochrany ptáků a jejich prostředí, popularizuje a propaguje ochranu ptáků. V České republice zastupuje mezinárodní organizaci na ochranu ptáků a jejich prostředí BirdLife International.

BirdLife International je celosvětové sdružení národních organizací na ochranu ptáků a přírody. Působí ve více než 100 státech (každý stát zastupuje jedna organizace). Jeho cílem je zabránit vyhubení jakéhokoliv ptačího druhu na Zemi, snížit počet ohrožených druhů ptáků a chránit území a stanoviště, která mají pro ptáky zásadní význam, a tím přispět k udržení celosvětové biologické rozmanitosti a udržitelnému využívání přírodních zdrojů. Výstižně BirdLife International charakterizuje jeho motto: „Společně pro ptáky a pro lidi“ (*Together for birds and people*).

Časopis nebyl v roce 2011 finančně podpořen v žádném grantovém řízení. Na jeho vydávání přispívají členové ČSO, předplatitelé a inzerenti. Příspěvky ani fotografie nejsou honorovány.

Navštivte také webové stránky časopisu www.birdlife.cz/ptacisvet.html a profil na facebooku.

Články, jejichž verzi najdete na Internetu, jsou označeny v textu .

Ptačí svět získávají členové ČSO zdarma, ostatní si jej mohou předplatit e-mailem, poštou či telefonicky na adrese ČSO.

Věnujte předplatné s dárkovým listem s ilustrací Jana Hoška!

Roční předplatné 115 Kč.

Dárkové roční předplatné 135 Kč.

1 | Úvodník / Lucie Hošková

1 | Z terénu i kanceláře / Zdeněk Vermouzek

2 | Co přinesl poštovní holub

Rehek versus rehek / Miroslav Máslo, Ondřej Sedláček

2 | Letem ptačím světem

Nový druh chřástala / Lucie Hošková

Nejstarší ptačí máma / Lucie Hošková

Konec kryš na Fidži / Alena Klvaňová

3–5 | Poznáte...?

Poznáte rákosníky a cvrčiky? / Jaroslav Cepák, Jan Hošek

6–8 | Z významných ptačích území

Významné ptačí území Československé rybníky / Jiří Šebestian

Tetřev hlušec, ptačí klenot Šumavy / Tomáš Lorenc

9–12 | Zajímavosti z ptačí říše

Nářečí v ptačí říši / Tereza Petrusková

Proč jsou ptačí vejce různé barevné? / Barbora Večlová
a David Hořák

Poslední malostranští vrabci / Jaroslav Cepák

13 | Rady, tipy, návody

Chvěje se vám dalekohled? / Jan Savický

14–15 | Objektivem...

Objektivem Tomáše Pospíšila

16–17 | Mladým ornitologům

Krutihlavovy hlavolamy / Vladka a Vojta Sládečkovi
Komiks / Václav Bartuška

18 | Zajímavosti

Zapojte se do unikátního projektu Nářečí českých strnadů! / Petr Procházka

19–23 | Ze života ČSO

Fotit slušně a legálně / Martin Mecnarowski, Jiří Sláma
a Martin Pelánek

Amatérská a profesionální ornitologie / Tomáš Grim
„Čapí skupina“ obnovuje činnost / Markéta Ondrová
Ptáci na Josefovských loukách / Miloslav Hromádka
a Kamil Čihák

24–25 | Ptáci v ohrožení

Adoptujte břehuli / Jiří Řehounek

Zelená domácnost – přátelská k lidem i přírodě / Petr Dobrý
Ptáci a elektrická vedení – stále aktuální problém / Václav Hlaváč

26–28 | Za ptáky do světa

Krásný tuniský mys / Jiří Hrubý

Vixen®
NEW FORESTA

www.revir.eu

10×42

~~7680,-~~

5790,-

8×42

~~7280,-~~

5390,-

brilantní technika – nová technologie

Asi bychom nenašli člověka, který by se netěšil na jaro. Probouzející se příroda, první květiny či motýli nikoho nenechají chladným. Snad nejvíce fascinující je návrat stěhovavých ptáků, kteří každoročně podnikají své daleké a nebezpečné poutě. Teprve když na hnízdech zaklapou čápi zobákem a nad hlavou nám zašvitoří první vlaštovky, víme, že jaro je konečně tu. A co teprve, když se ozve první kukačka, města ožijí křikem rorýsích letek a na Moravu dorazí vlha, ozdoba naší přírody. To nastává ten správný čas pro oslavu příchodu jara, třeba na některém z četných Vítání ptačího zpěvu. Vždyť co může být krásnějšího než koncert ptačích mistrů pořádaný za rozbřesku v probouzející se přírodě? Mnozí z vás se jistě nemohli dočkat a s prvními slunečními paprsky vyrazili do přírody pátrat po ptačích navrátilcích. Právě sledování jarních příletů a podzimních odletů našich ptáků patří k jedné z nejoblíbenějších a pravděpodobně i nejstarších činností nejen ornitologů, ale i laické veřejnosti, jak ostatně dokladuje řada pranostik. Nezapomeňte se však o svá pozorování podělit – ČSO nabízí hned několik možností. Jsou zde stránky faunistické databáze ČSO www.avif.birds.cz, zaznamenávající pozorování všech druhů ptáků na území ČR. Nebo sledování příletu ptáků v rámci fenologických pozorování, která ČSO organizuje již od roku 1994. Musím připomenout i Jaro ožívá – www.springalive.net – naši hlavní vzdělávací akci, která vás vtáhne do celoevropského sledování příletů vybraných

Foto: Spring Alive

poslů jara. A máte už nahraného „svého“ ptáka roku? Díky projektu Nářečí českých strnadů na www.birdlife.cz/strnad.html můžeme totiž s vaší pomocí odhalit dosud nepoznanou variabilitu strnadích dialektů. Ideální příležitost k prezentaci a sdílení vašich pozorování a výzkumů pak nastane na podzim, kdy vyvrcholí „ornitologická společenská sezóna“ konferencí, nazvanou Ornitologie – věda pro každého, zaměřená především na amatérský výzkum.

Návrat tažných ptáků by nám neměl připomínat jen věčný koloběh přírody, ale také obdivuhodné schopnosti migrantů, kteří dvakrát ročně podnikají tisíce kilometrů dlouhé

cesty, vystavující se obrovským nebezpečím. Bohužel ty největší překážky jim do cesty staví člověk, ať již bezohledným lovem pro zábavu na ptačích tahových zastávkách (smutně proslulé jsou zejména středomořské ostrovy Kypr a Malta), či nezabezpečenými elektrickými sloupy a větrnými elektrárnami. Zdaleka nejhorší je ničení biotopů jako např. odlesňování či vysoušení mokřadů, které společně s intenzivním zemědělstvím přímo ohrožuje až 80 % všech stěhovavých ptáků. Důsledky si pak můžeme přečíst například v Červeném seznamu IUCN 2010: 11 % všech stěhovavých ptáků patří mezi ohrožené a 31 druhů tažných ptáků se nachází na samé hranici vyhynutí. Varující je také to, že i u mnoha zatím běžných druhů, jako je třeba kukačka, konipas bílý, skřivan polní nebo již zmíněný strnad obecný, dochází k trvalému úbytku populace. Měli bychom si uvědomit, že pozvolna přicházíme o to, co dříve bylo zcela běžné. Můžeme s tím však něco dělat? Můžeme! Vy všichni, kteří svým členstvím podporujete ČSO, se současně podílíte na intenzivní mezinárodní ochraně ptactva prostřednictvím BirdLife International, největšího a nejvlivnějšího sdružení na ochranu ptáků. Právě problematika ztráty přirozených biotopů, zemědělská reforma i zjištění příčin úbytku stěhovavých druhů patří mezi jeho priority. Společně tak snad zabráníme tomu, aby naši potomci zažili jaro bez kukání kukačky a vrzání skřivánka.

Lucie Hošková

■ Úkolem **Celoevropského monitoringu běžných druhů ptáků (Pan-European Common Bird Monitoring Scheme, PECBMS)** je produkovat kvalitní výstupy (indexy změn početnosti evropských běžných druhů ptáků) a prosadit, aby byly používány ve vědě i v ochraně přírody. Produkce kvalitních výstupů je již rutinou, index polních ptáků je používán jako Indikátor trvale udržitelného rozvoje a Strukturální indikátor EU. Vysoký je i vědecký dopad: průměrná citovanost vědeckých článků z PECBMS za období 2002 až 2010 je podle Web of Science 16,29 citací na článek a nejcitovanější článek má 138 citací. Přitom kolem 30 citací na článek se v ornitologii považuje za úspěch. Měli bychom být tedy patřičně hrdí na to, že toto prestižní pracoviště je součástí ČSO.

■ Podzim a jaro byly v **Ptačím parku Josefovské louky** ve znamení úprav s cílem ovlivňovat v budoucnu vodní režim na lokalitě. Vyhlobena byla další jezírka, opravena hrádka na závlahovém systému a zprovozněn nápuštný objekt, kterým bude do systému proudit voda z řeky Metuje. Podařilo se také vykoupit další pozemky, celková rozloha pozemků ve vlastnictví ČSO činí již 7 ha.

■ **Faunistická databáze ČSO avif.birds.cz** si získává stále větší oblibu. Za první rok fungování nashromáždila přes 25 tisíc záznamů o 295 ptačích druzích od více než tisícovky pozorovatelů. Příslib pro letošek je ještě lepší – týdně

z terénu i z kanceláře

Foto: L. Bulka

ČSO sleduje situaci na Šumavě, dvěma dopisy upozornila ministra životního prostředí, ředitele národního parku i starosty obcí na nutnost zachování ochrany nejceněnějších území i kvůli existenci ptačí oblasti. Záměry, o nichž hovoří nové vedení parku, představují přímé ohrožení pro řadu druhů ptáků, včetně jediné životaschopné populace tetřeva u nás (více na str. 8).

přibývá přes tisíc záznamů. S rostoucím počtem kompletních seznamů pozorovaných druhů tak má databáze šanci stát se významným zdrojem pro odborné analýzy.

■ V roce 2010 se podařilo vydat publikaci **„Monitoring druhů přílohy I směrnice o ptácích a ptačích oblastech v letech 2005–2007“**, která shrnuje výsledky prvního cyklu monitoringu i všechny dostupné údaje o početnosti a výskytu sledovaných druhů a o stavu jejich ochrany včetně příčin ohrožení. V evropském měřítku jde o ojedinělé dílo. Poděkování patří kromě autorů J. Hory, T. Brinkeho, E. Vojtěchovské, V. Hanzala a Z. Kučery také Agentuře ochrany přírody a krajiny ČR, hlavnímu vydavateli knihy.

■ Od 1. května do 31. prosince **se ČSO účastnila 88 správních řízení**. Ukončeno je již 61 z nich, ale jen 15 k naší spokojenosti. Přes časovou náročnost a omezenou úspěšnost je účast ve správních řízeních důležitým nástrojem, jak dosahovat lepší ochrany ptáků. Největšími úspěchy ČSO na tomto poli bylo zabránění či omezení používání biocidů v citlivých oblastech či vymezení požadovaných činností mimo dobu hnízdění ptáků.

■ **Odborný časopis ČSO Sylvia** se dočkal významného ocenění kvality – byl zařazen do prestižní mezinárodní citační a rešeršní databáze SCOPUS, jedné ze tří největších na světě. Poznatky publikované v Sylvii tak budou dostupné vědcům z celého světa.

Rehek versus rehek

Rehek domácí a poslední dobou i rehek zahradní jsou běžnými hnízdícími ptáky v městské zástavbě. Ke hnízdění vyhledávají podobné prostředí, což může být často zdrojem jejich vzájemných střetů, jak k tomu došlo i na naší zahradě. První zahájil hnízdění rehek domácí, který své hnízdo umístil nízko na trám uvnitř kůlny, dovnitř s hnízdním materiálem létali oba ptáci přes paňkové dveře. V době, kdy se jim začala líhnout mláďata, obsadil pár rehků zahradních budku pro špačky na čelní straně kůlny, která visí necelých pět metrů od dveří. Zajímavé bylo sledovat chování obou párů rehků. Zatímco samec rehka domácího přiletující s potravou byl okamžitě napadán samcem rehka zahradního a nakonec se naučil plížit se do kůlny spodní částí dveří těsně nad zemí, jeho partnerka byla naopak mnohem srdnatější. Okamžitě napadala a zaháněla samce rehka zahradního, jakmile ho někde zahlédla. Hnízdění domácích rehků bylo úspěšné, i když se samec musel naučit vletovat při krmení do kůlny bleskově a bez zbytečného otálení. Překvapující bylo, když jsem po čase zjistil nové hnízdo domácích rehků znovu uvnitř kůlny nedaleko původního a nedlouho poté následovala i druhá snůška rehků zahradních. A i přes pokračující souboje bylo oboje hnízdění opět úspěšné.

✦ Miroslav Mášlo

Foto: M. Mášlo

Rehčí domácí zahnízdili uvnitř kůlny a rehčí zahradní v budce na její stěně.

Rehek domácí (Phoenicurus ochruros) a rehek zahradní (Phoenicurus phoenicurus).
Illustrace: M. Langman (rsbp-images.com)

Dva rehci na jednom „smetišti“ – komentář

Rehek domácí původně obýval převážně skalnaté, nezalesněné srázy hor, zatímco hnízdním prostředím rehka zahradního byly primárně světlé listnaté i jehličnaté lesy. Teprve nedávno vzniklá městská mozaika řídkých „lesů“ (parků a zahrad) a „skal“ (domů) tak svedla dohromady druhy, které se v přirozených podmínkách mohly setkávat jen zcela výjimečně. Oba druhy však mají obdobnou hnízdní i potravní ekologii a v místech bezprostředního kontaktu si mohou konkurovat o důležité zdroje. I v rámci městské mozaiky si tak vybírají sobě bližší typy biotopů a jejich teritoria se překrývají spíše výjimečně. Může k tomu ovšem přispívat i mezidruhovú agresivita. Tu můžeme pozorovat zvláště v období těsně po přiletu rehka zahradního, kdy se samci snaží „vměstnat“ do již ustanovených teritorií rehka domácího. Ti rozpoznávají v rehkově zahradním soka a snaží se jej ze svých teritorií aktivně vyhánět. Vzhledem k větší motivaci i větší tělesné velikosti se jim to v naprosté většině případů daří. Až uslyšíte na zahradě koncem dubna našťavané varování jednoho či obou druhů rehků, podívejte se pozorně, zda nebudete svědky právě takového zajímavého střetu.

✦ Ondřej Sedláček, PřFUK v Praze

Nový druh chřástala

Foto: J. Williams

Nový druh lesního chřástala (*Mentocrex beankaensis*) byl objeven a popsán na Madagaskaru. *Mentocrex* je madagaskarský endemický rod a druhový název *beankaensis* byl vybrán podle místa výskytu – téměř nedotčeného pralesa Beanka v oblasti středozápadního Madagaskaru. Nový druh byl na základě analýzy DNA, velikosti a znaků

v opeření odlišen od podobného druhu známého z východní části ostrova. Suché pralesy západního Madagaskaru jsou jedním z nejohroženějších biotopů ostrova. Podle WWF zmizelo od příchodu lidí na Madagaskar před 2 500 lety již 97% původních lesních porostů. Objevení nového ptačího druhu tedy jen zdůrazňuje nutnost ochrany zbývajících lesních biotopů. Zároveň opět vyrovnává počet madagaskarských druhů ptáků, který klesl po loňském prohlášení endemické potápky skořicovohrdlé (*Tachybaptus rufolavatus*) z jezera Alaotra za vyhynulou.

✦ Lucie Hošková

Nejstarší ptačí máma

Foto: US Fish and Wildlife Service

Jedním z nejstarších divoce žijících ptáků světa, ne-li vůbec nejstarším, je šedesátiletá samička albatrose laysanského (*Diomedea immutabilis*) pojmenovaná „Wisdom“ (moudrost) a kroužkovaná jako 6-8letý pták v roce 1956 v rámci Severoamerického kroužkovacího programu. Pozoruhodné je především to, že tento šedesátiletý pták

z Midwayských ostrovů v letošním roce opět vyvedl mládě! Za svůj život tedy Wisdom mohla zatím vyvést 30-35 mladých. Připomeňme, že albatrosi patří mezi nejohroženější skupinu ptáků, každý rok zbytečně umírá 100 000 albatrosů, tedy každých 5 minut jeden. Z celkových 21 druhů albatrosů je již 19 ohroženo vyhynutím. Největší hrozbou pro albatrosy, ale i další mořské ptáky je v současnosti velmi rozšířený způsob rybolovu zvaný „long-line fishing“, při kterém jsou návnady napichovány na tisíce háčků připevněných na laně a plovoucích po hladině. Albatrosi ve snaze získat kořist se při uchopení návnady napichují na háčky a jsou nemilosrdně staženi pod hladinu a utopeni.

✦ Lucie Hošková podle Wildlifeextra.com

Konec krysa na Fidži

Foto: R. Websdale (Flickr.com)

Rybák uzdičkový (*Sterna anaethetus*) byl na ostrovech pozorován letos poprvé.

Ringgoldovy ostrovy v souostroví Fidži jsou dva roky poté, co zde BirdLife International zahájil projekt úplné deratizace, zcela bez krysa! Ochránáři spojili síly s místními majiteli půdy a společně se pustili do boje pomocí speciálně upravených návnad s rodenticidem, které dopravili helikoptérami.

Že by jiskřička naděje pro další tichomořské ostrovy, kde ptáci trpí predací vajec a mláďat zavlečenými krysy ostrovními (*Rattus exulans*)?

Na souostroví, které je významným ptačím územím, hnízdí např. více než 1 % světové populace fregatky malé (*Fregata ariel*), nody bělotemenného (*Anous minutus*) nebo tereje žlutohého (*Sula leucogaster*). Kromě ptáků se tu dnes úspěšně rozmnožují také želvy a scinkové. Práce ale nekončí a BirdLife nyní školí místní obyvatele, aby dokázali ostrovy bez krysa udržet i do budoucna. „Prosíme všechny návštěvníky ostrovů, aby se ujistili, že na jejich lodi není žádný hlodavec. I jediná brezí krysa by zničila veškeré naše úsilí,“ řekl pan Sialisi Rasalato, vedoucí záchranného programu BirdLife Fiji.

✦ Alena Klvaňová podle BirdLife.org/community

Foto: J. Bohdal (naturfoto.cz) – Cvrčilka říční.

Poznáte rákosníky a cvrčilky?

Jaroslav Cepák

Asi každý milovník ptáků, který může do trasy své vycházky zařadit rybník či jiný mokřad s rákosinou, tuto možnost nevynechá. Není divu – tento specifický biotop hostí celou řadu ptačích obyvatel a dalších druhů živočichů. Zaposlouchat se vpozdvečer ve vrcholném jaru do koncertu zaznívajících z rákosiny je, a to nejen pro ornitologa, nezapomenutelným zážitkem.

Nejhojnějšími ptačími obyvateli rákosin a nava-
zujících vysokostébelných bylinných porostů
jsou drobní pěnicovití pěvci. **Rákosníci** rodu
Acrocephalus dostali podle tohoto biotopu
dokonce české jméno, **cvrčilky** rodu *Locustella*
pak byly pojmenovány podle typického hlasu.
U nás pravidelně hnízdí 4 druhy rákosníků
a 3 druhy cvrčilek, další 2 druhy rákosníků
(r. tamaryškový a ostricový) se vyskytují velice
vzácně. Z příbuzných druhů byl jednou zazname-
nán výskyt cetie jižní. Všechny druhy rákosníků
a cvrčilek jsou hlasitými a vytrvalými zpěváky.
Odlišit jednotlivé druhy podle zpěvu představuje
přitom ten nejmenší problém v případě jinak
determinačně poměrně obtížné skupiny...

S určením největšího zástupce našich rákos-
níků, **rákosníka velkého**, nebudeme mít v teré-
nu vážnější problémy. Spolehlivě ho prozradí
velikost, poměrně mohutný zobák a především
výrazný, hlasitý zpěv (skřehotavé *kara-kara kit*

kit). Skutečným oříškem, a to nejen pro pozoro-
vatele v terénu, ale nezřídka i pro krouž-
kovatele v ruce, je determinace dvou našich
nejhojnějších druhů – **rákosníka obecného**
a **zpěvného**. Typické, dobře vybarvené zástup-
ce obou druhů v čerstvém neotřelém opeření
lze určit podle základního zbarvení vrchu těla
– narezavělého u rákosníka obecného a olivo-
vě hnědého u rákosníka zpěvného. Spodina
těla je u obou druhů bělavá s nažloutlým
nádechem. U rákosníka obecného ale světlé
břicho kontrastuje s tmavšími, žlutohnědý-
mi boky. Napovědět může i rozdílný přesah
ručních letek vzhledem k ramenním letkám
(u složeného křídla) a prostředí, v kterém
ptáka pozorujeme. To ale platí pouze v hnízd-
ní době. Především v období tahu se ptáci
vyskytují společně v nejrůznějších (pro ně i ne-
zcela typických) biotopech. Snadno a spolehli-
vě lze rozlišit oba druhy podle zpěvu. Rákosník

obecný se ozývá typickým pomalým zpěvem
s několika, obvykle 2–3 × opakovanými, motivy
(přepisovaným do češtiny jako *trek trek tyry
tyry čirr čirr*), zpěv rákosníka zpěvného je
hlasitou rychlou melodickou směsicí, protka-
nou imitacemi hlasů jiných druhů ptáků, často
přednášenou i v noci. Je ale nutno zopakovat,
že vizuální určení nezpívajících (zejména mla-
dých) ptáků je v mnoha případech nemožné.

O něco snazší je rozlišení 3 druhů „**pruho-
vaných**“ **rákosníků** – r. proužkovaného, ostrí-
cového a tamaryškového. Jediný náš hnízdící
druh – r. proužkovaný – je nápadný svým zpě-
vem, při kterém samec často vyletuje z vyvýše-
ného místa (keře) a opět se na něj vrací. Toto
chování je typické především v počáteční fázi
hnízdění sezóny. Odlišit od obou podobných
druhů jej lze jednak podle pouze naznačené
temenní pásky a tmavé uzdičky (na rozdíl
od výrazné zlatavé temenní pásky a světlé
uzdičky u rákosníka ostricového), jednak podle
velkého přesahu ručních letek a hnědorůžo-
vých nohou (na rozdíl od malého přesahu
a tmavě šedých nohou u rákosníka tamaryš-
kového). Rákosník tamaryškový vyniká téměř
černým širokým temenem hlavy, výrazným
bělavým nadočním proužkem, úzkým černým
„knírem“, šedavým příuším a výrazně ohrani-
čeným bělavým hrdlem. Setkání s rákosníkem
ostricovým a tamaryškovým však u nás patří
k výjimečným událostem, které se v naprosté
většině případů poštěstí pouze kroužkovate-
lům při odchytu rákosinných pěvců.

Kromě nezaměnitelného zpěvu se **cvrčilky**
od rákosníků odlišují zakulaceným (stupňovi-
tým) ocasem a bohatými, dlouhými podocasní-
mi krovkami, sahajícími téměř k jeho špičce.
Charakteristické jsou i světle růžové nohy
(na rozdíl od tmavších nohou rákosníků).
Typicky rákosinným druhem je pouze cvrčil-
ka slavíková; cvrčilky zelená a říční obývají
vysokostébelné bylinné biotopy, často i dale-
ko od vody. Zpěv cvrčilky říční, znějící jako
dlouhé, monotónní „zezezeze“, se naprosto
liší od zbývajících dvou druhů, jejichž zpěv je
podobný. Cvrčilka zelená se ozývá dlouhým
stejným cvrčením (připomínajícím hlas
kobyly zelené), které začíná tise, ale rychle
zesílí na konečnou hlasitost. Zpěv cvrčilky sla-
víkové se vždy ozývá z rákosiny. Je hlubší než
u cvrčilky zelené, jakoby drsně kovově znějící
a jeho síla a výška chvílemi kolísá. Cvrčilky
jsou vytrvalými zpěváky, zpívajícími i v noci.

Všichni **rákosníci** a **cvrčilky** (s výjimkou
rákosníka tamaryškového přezimujícího již
ve Středomoří) jsou dálkovými migranty táh-
nouchy do subsaharské Afriky. Na hnízdištích
tráví pouze menší část roku (3–5 měsíců)
a většinu života prožijí na cestách na zimoviš-
tě a zpět. K extrémním „vynavačům“ tohoto
životního stylu patří rákosník zpěvný – dospělí
ptáci přilétají na hnízdiště často až počátkem
června a ihned po vyhnízdění (někdy již
v polovině července) je opouštějí. Tento druh
je i naším nejdále táhnoucím pěvcem – zpět-
né hlášení kroužkovaného ptáka pochází až
od jihoafrického Durbanu. ☐

Rákosník velký

(*Acrocephalus arundinaceus*)

Velikost: 16–20 cm

Prostředí: trvale zaplavené porosty rákosu a orobince

Výskyt v ČR:

tažný (IV.–V. a VIII.–IX.),
hnízdí řídce v nižších polohách;
pouze lokálně (jižní Morava,
Polabí) je hojnější

Stav a početnost v ČR:

mírný vzestup, 1 200–2 400 párů

Určování v přírodě

Ilustrace: Jan HOŠEK

Rákosník zpěvný

(*Acrocephalus palustris*)

Velikost: 13–15 cm

Prostředí: husté bylinné porosty podél
vodních toků, komunikací i na okrajích rybníků,
často i v ruderalní vegetaci na skládkách,
úhorech atp. Pravidelně i na okrajích
řepkových a obilných polí.

Výskyt v ČR: tažný (V. a VIII.), pravidelně hnízdí
na celém území, a to i ve vyšších polohách

Stav a početnost v ČR: stabilní, 80–160 tis. párů

Rákosník obecný

(*Acrocephalus scirpaceus*)

Velikost: 12,5–14 cm

Prostředí: především porosty rákosu
a orobince ve vodní i terestrické fázi

Výskyt v ČR: tažný (IV.–V. a VIII.–IX.),
pravidelně hnízdí v nižších a středních
polohách na celém území

Stav a početnost v ČR:

stabilní, 50–100 tis. párů

světle hnědý
s živě narezavělým
nádechem

malý přesah
ručních letek

tmavší

bělavé s nažloutlým
nádechem, ale s tmavšími
žlutohnědými boky

bělavé s nažloutlým
nádechem

světlejší

světle olivově
hnědý

velký přesah
ručních letek

šedobílý okraj
křídla

masově
růžové

rezavě žluté,
pouze náznak
světlejších
špiček

Literatura: Balát F. 1986: Klíč k určování našich ptáků v přírodě. Academia, Praha.
Hudec K. a kol. 1983: Fauna ČSSR, Ptáci 3/1, Academia, Praha. Kennerley P.,
Pearson D. 2010: Reed and Bush Warblers. Christopher Helm, London. Svensson
L., Grant P. J. 2004: Ptáci Evropy, severní Afriky a Blízkého východu, Svojtka & Co.,
Praha. Štastný K., Bejček V. a Hudec K. 2006: Atlas hnízdního rozšíření ptáků
v České republice 2001–2003, Aventinum, Praha.

Cvrčilka slavíková

(*Locustella luscinioides*)

Velikost: 13,5–15 cm

Prostředí: větší zaplavené rákosiny nebo porosty
orobince, většinou s podrostem ostřice

Výskyt v ČR: tažná (IV. a VIII.–IX.)

Stav a početnost v ČR: mírný vzestup, 450–900 párů

Rákosník proužkovaný

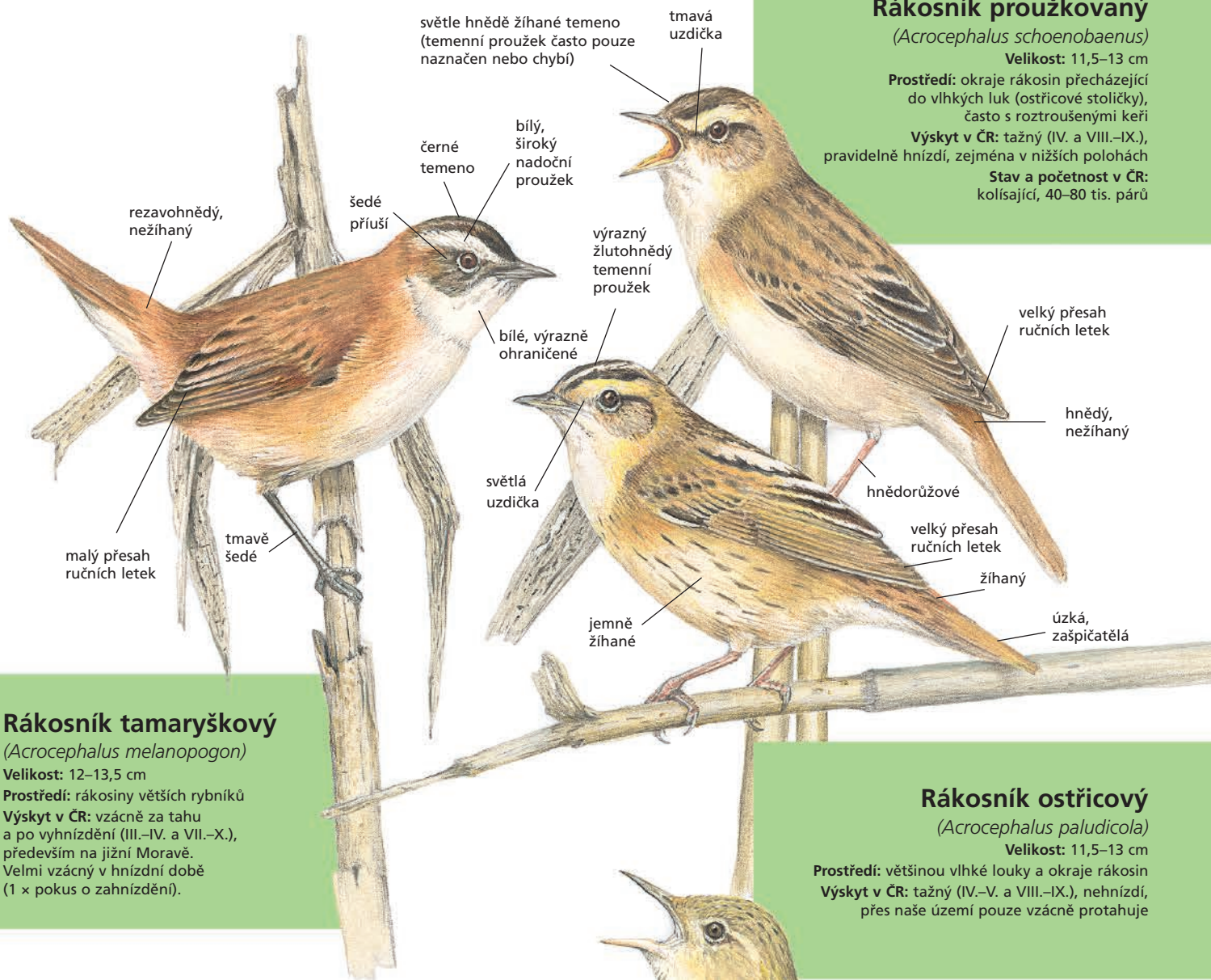
(*Acrocephalus schoenobaenus*)

Velikost: 11,5–13 cm

Prostředí: okraje rákosin přecházející do vlhkých luk (ostřicové stoličky), často s roztroušenými keři

Výskyt v ČR: tažný (IV. a VIII.–IX.), pravidelně hnízdí, zejména v nižších polohách

Stav a početnost v ČR: kolísající, 40–80 tis. párů

Rákosník tamaryškový

(*Acrocephalus melanopogon*)

Velikost: 12–13,5 cm

Prostředí: rákosiny větších rybníků

Výskyt v ČR: vzácně za tahu a po vyhnízdění (III.–IV. a VII.–X.), především na jižní Moravě.

Velmi vzácný v hnízdní době (1 × pokus o zahnízdění).

Rákosník ostřicový

(*Acrocephalus paludicola*)

Velikost: 11,5–13 cm

Prostředí: většinou vlhké louky a okraje rákosin

Výskyt v ČR: tažný (IV.–V. a VIII.–IX.), nehnízdí, přes naše území pouze vzácně protahuje

Cvrčilka říční

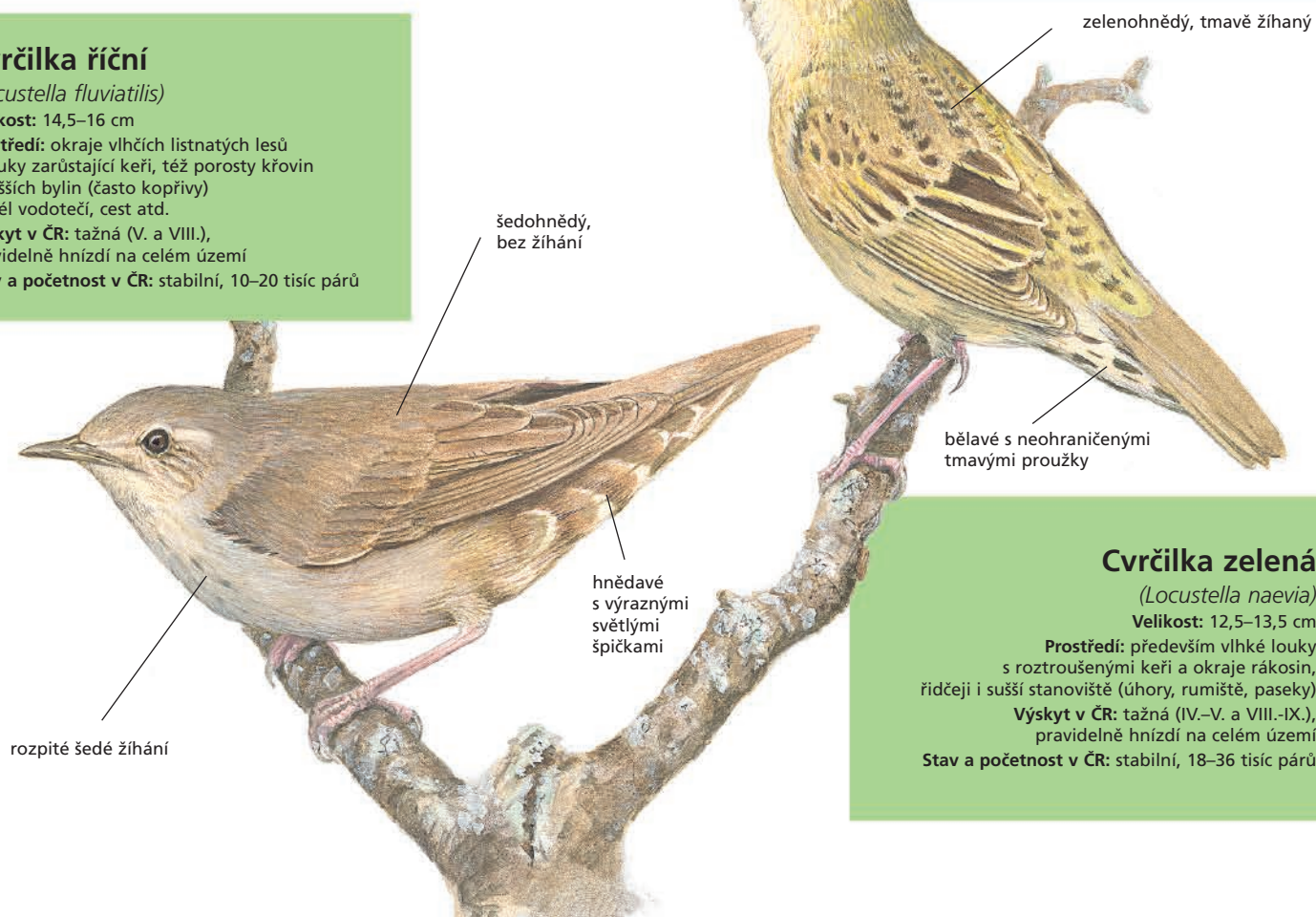
(*Locustella fluviatilis*)

Velikost: 14,5–16 cm

Prostředí: okraje vlhkých listnatých lesů a louky zarůstající keři, též porosty křovin a vyšších bylin (často kopřivy) podél vodotečí, cest atd.

Výskyt v ČR: tažná (V. a VIII.), pravidelně hnízdí na celém území

Stav a početnost v ČR: stabilní, 10–20 tisíc párů

Cvrčilka zelená

(*Locustella naevia*)

Velikost: 12,5–13,5 cm

Prostředí: především vlhké louky s roztroušenými keři a okraje rákosin, řidčeji i sušší stanoviště (úhory, rumiště, paseky)

Výskyt v ČR: tažná (IV.–V. a VIII.–IX.), pravidelně hnízdí na celém území

Stav a početnost v ČR: stabilní, 18–36 tisíc párů

I když většinu území Českobudějovických rybníků tvoří zemědělská krajina – zůstává zde 40 % vodních a mokřadních ploch rybníků.

Foto archiv Odboru životního prostředí Magistrátu města České Budějovice

Významné ptačí území Českobudějovické rybníky

Jiří Šebastian

Když se zeptáte návštěvníků, proč jezdí do jižních Čech, většina odpovědí bude – krásná příroda – ať původní nebo vytvořená lidmi. Pojmy jako „Šumava“ nebo „Třeboňsko“ nepotřebují další dodatky pro žádného Čecha. Ti, kdo sem jezdí častěji, už jistě ocenili třeba Jindřichohradecko, Písecko nebo i jiné krásné části tohoto kraje. Ale znáte někoho, kdo přísahá: „Jedině Českobudějovicko“? Ano, je to krajina v celé oblasti nejvíce osídlená a nejvíce zemědělská. Ale i zde vznikla od středověku do 16. století řada krásných rybníků s přírodou, která stojí za návštěvu. A pro ornitology zejména. Kdyby to byla jen oblast zničená lidmi a zemědělstvím, proč by zde hnízdila největší populace kolpíků bílých v Česku, nebo zde bylo jediné české hnízdiště volavek stříbřitých?

Trocha historie a místopisu

Mýcení lesa, pastva a další zemědělská přeměna krajiny začaly v jižních Čechách již v době kamenné. Přeměna posledních zbytků původních lesů v kulturní krajinu byla dokončena ve 13. století v období vlády posledních Přemyslovců. V té době byla v kraji již také řada rybníků. Zlatý věk jihočeského rybníkářství nastal ve druhé polovině 15. století a trval až do třicetileté války, během které, z důvodů válečných, ekonomických i nedostatku pracovních sil, rybníky zpusťly. Často byly přeměněny na pole a louky a sláva jihočeského rybníkářství skončila. K částečné obnově rybníků dochází až na přelomu 19. a 20. století díky osvěceným rybářským buditelům v čele s Josefem Šustou. Nikdy již ale nebylo obnoveno jihočeské rybníkářství v původním rozsahu.

Přesto se ale ještě najdou oblasti jako právě Českobudějovické rybníky, kde vodní plocha zaujímá téměř čtvrtinu z celkových 6 362 ha rozlohy

území. Najdou se zde velké i malé rybníky – od 400hektarového Bezdřeva až po sotva hektarové, jako třeba ornitologicky proslulý Mlýnský u Sedlece. Z ornitologicky známých rybníků leží (vedle Bezdřeva) na Soudném (Bezdravském) potoce i Zlivský rybník, na jeho západním přítoku – Pištínském potoce – najdete např. rybníky Vlhavský a Knížecí a severně od nich Volešek. V jižní části území se v blízkosti Dehtářského potoka rozkládají rybníky Vyšatov, Starohaklovský, Starý houženský, Dasenský a skupina tzv. Vrbenských rybníků (Černiš, Starý Vrbenský, Nový Vrbenský a Domin). V nejsevernější části území leží u Dívčic skupina rybníků s největším Blatcem, u něhož stojí terénní stanice ČSO, kterou může každý člen navštívit. Na východ od něj se rozkládá rybník Velké Nákrí a jižněji leží Zbudovský rybník. Celé území náleží do povodí Vltavy, která protéká v těsné blízkosti jihovýchodní hranice území.

Většina plochy ptačího území je ovšem již téměř tisíc let tvořena zemědělskou krajinou s převahou luk a polí. Ale i mezi poli a loukami se zachovala

část původního lužního lesa a u některých rybníků i další vzácná mokřadní společenstva. Nejcennější z těchto ploch jsou chráněny ve třech maloplošných zvláště chráněných územích (PR Vrbenské rybníky, PR Mokřiny u Vomáček a PP Velký Karasín).

Prekvapivě velký odpor zejména myslivců a rybářů vyvolal návrh vyhlásit zde Ptačí oblast soustavy Natura 2000, i když její vyhlášení neznamená žádné změny v jejich činnosti, pouze částečně brání v její ještě větší intenzifikaci. I proto bylo toto významné ptačí území vyhlášeno jako Ptačí oblast až 27. 10. 2009 – dávno po termínech a jako úplně poslední v ČR (viz *Ptačí svět 2010/1*).

Foto: J. Šebastian

Pohled na „Olšinu“ – zbytek původního lužního lesa přes rybník Černýš.

Ptáci

Kritériovými druhy jsou zde hnízdní populace kvakoše nočního, rybáka obecného a slavíka modráčka. Území dále splňuje kritéria jako letní až podzimní shromaždiště husy velké a jarní tahová zastávka kopřivky obecné. Od návrhu PO uplynula řada let a od té doby narostly populace některých druhů hnízdících či zimujících ptáků natolik, že pravděpodobně také splňují podmínky pro kritériové druhy. Například zde zimuje až 30 orlů mořských a hnízdí několik párů kolpíků bílých a volavek stříbřitých. Vedle výše zmíněných druhů se zde vyskytuje ve významných počtech dalších 12 kritériových druhů uvedených v příloze I směrnice EU o ptácích a další zvláště chráněné druhy. V oblasti Českokubějovických rybníků jsou vhodné podmínky zejména pro vodní a mokřadní druhy ptáků a pro ptáky kulturní zemědělské krajiny včetně drobných lidských sídel. V území bylo dosud zjištěno 213 druhů, z toho 117 alespoň jednou zahnízdilo. Všechny druhy svá hnízdiště mění podle měnících se podmínek nabídky potravy v jednotlivých letech a zarůstání hnízdních ostrůvků na větších rybnících.

Podle příležitostného snížení hladiny jednotlivých rybníků a zamokření okolních luk se mění i hnízdění bahňáků, včetně vzácných druhů – tenkozobce opačného a pisily čáponohé. Na Vrbenských rybnících hnízdí i kolonie potápek černokrkých, v celé oblasti hnízdí přes 20 párů zrzohlávek rudozobých, v hnízdní sezóně se objevuje např. bukáček malý nebo třeba chrástal kropenatý a malý. Ve starých dubových hrázích jsou hojné dutiny obsazované, vedle běžných dutinových druhů, také více než sty páry lejska bělokrkého a několika desítkami párů strakapouda prostředního.

Foto: J. Bohdal

Nikde jinde v České republice se vám nenaskytne obrázek jako tento – kolpíci bílí a volavky stříbřité.

Foto: J. Bohdal

Kolpíci bílí mění svá hnízdní stanoviště podle momentálních podmínek na jednotlivých rybnících, ale hnízdí každoročně v počtu 3–7 párů.

Nejen ornitolog si přijde na své

Nejvzácnější rostliny a živočichové Českokubějovických rybníků jsou opět zejména vodní a mokřadní druhy a některé z nich již nenajdete na žádném dalším místě v ČR. Z obratlovců tu potkáme např. rejsce vodního i rejsce černého a hraboše mokřadního, v řadě rákosin také myšku drobnou. Na několika místech zde žije i vydra říční.

Z bezobratlých je pozoruhodná řada vzácných brouků, např. drabčící *Deinopsis erosa* a *Oxypoda rufa*, velmi zajímaví jsou kůrovec – drtník olšový (*Xyleborus pfeili*) a vodomil *Helophorus obscurus*, kteří se nevyskytují jinde v Čechách. Z motýlů nebyla jinde v Čechách zastihena např. můra rákosnice ostricová (*Phragmatiphila nexa*) a makadlovka *Chionodes ibnorantellus*. Jediná zjištěná lokalita dokonce pro celou ČR je na Českokubějovických rybnících u dalších druhů hmyzu, např. travníčka *Elachista pomerana*, mola *Tinea steueri*, bělotky ze skupiny síťokřídlých *Coniopteryx tjederi* nebo dvoukřídlých tiplíků *Ceratopogon crassinervis* a *Brachypogon perpusillus*.

Podobně druhově bohatá a v krátkosti nevyčísitelná je i flóra mokřadů Českokubějovických rybníků. Za pozornost stojí bohaté zastoupení kosatce žlutého (*Iris pseudacorus*) téměř na každém z rybníků. Na vlhkých loukách rostou např. kyprej obecný a některé druhy orchidejí.

Ze vzácných teplomilných hřibů jmenujme alespoň hřib královský (*Boletus regius*), hřib přívěskatý (*B. appendiculatus*) a hřib skvostný (*B. legaliae*).

Ohrožení

Hlavní hrozbu pro ptáky představuje likvidace nebo poškození jejich hnízdních biotopů, postupné rozplavování ostrůvků, případně jejich zarůstání a manipulace s vodní hladinou v hnízdní době.

Dalším ohrožujícím faktorem, zejména pro vodní ptáky, je intenzivní rybářské hospodaření na rybnících. Husté obsádky kapra na rybnících, uměle přikrmovaného, znamenají výrazné snížení kvality vody a početnosti drobných bezobratlých živočichů, kteří jsou potravou řady ptáků. Například ještě v polovině 20. století bývalo pH vody 6,6–7,5; v roce 2001 již 7,3–9,0 a extrémně i 10,0; průhlednost vody v květnu bývala 150–200 cm; v roce 2001 jen 40 cm; a produkce ryb bývala kolem roku 1955 50–80 kg/ha/rok; v roce 2001 až 500 kg/ha/rok čili desetinásobek. Pravdou je, že dnes jsou již tyto hodnoty o něco lepší přinejmenším v přírodních rezervacích.

Pro shromaždiště hus velkých by mohlo být ohrožující nadměrné vyrušování lovem na všech shromaždištích najednou.

Přeměna a zánik mokřadních luk, navazujících na rybníky, znamená likvidaci potravních stanovišť hus a hnízdních biotopů některých bahňáků. Vzácné bahňáky bohužel dokážou ohrožovat i neukáznění milovníci přírody, někdy i členové ČSO, neuváženou snahou tyto ptáky za každou cenu vyfotografovat nebo okroužkovat. I když řada hnízdišť bahňáků není na chráněných územích, jedná se o porušení druhové ochrany s hrozbou velmi vysoké pokuty i na nechráněném území. 🐦

Foto: M. Drha

Tokající kohout tetřeva hlušce.

Tetřev hlušec, ptačí klenot Šumavy

Tomáš Lorenc

Tetřev hlušec (*Tetrao urogallus*) je největším druhem z řádu hrabavých na našem území. Je zástupcem boreální fauny s těžištěm areálu rozšíření od severní Evropy až po Sibiř, kopírujícím rozsáhlé severské jehličnaté lesy, tajgu. Izolované populace tetřeva v nižších zeměpisných šířkách jsou pozůstatkem z chladných období. Tetřev se tak v Evropě řadí k vzácným, tzv. reliktním druhům.

Původními stanovišti tetřeva hlušce a zároveň jeho hlavním biotopem jsou rozsáhlé celky starých rozvolněných jehličnatých lesů s rašeliništi a s dostatkem brusnicovitých rostlin. Své domovské okrsy využívá opakovaně po mnoho let.

V současné době se ve střední a západní Evropě vyskytuje větší populace tetřeva pouze v Alpách a v Pyrenejském pohoří, uměle byla obnovena populace ve Skotsku. Izolované fragmenty populací tetřeva dále nalezneme v Černém lese, Vogézách, Durynsku, Šumavě či západních Karpatech, kde jsou výsledkem silného úbytku početnosti a restrikce areálu během 20. století.

Za hlavní důvod mizení tetřeva z přírody střední Evropy je považována fragmentace vhodného biotopu a s ní spojené změny potravní nabídky. Jedná se především o vliv odlesnění spojený s úbytkem brusinky, borůvky, hmyzu a dalších bezobratlých. Příčinou tohoto jevu je především nevhodné lesnické hospodaření, používání biocidů v lesnictví i zemědělství. Svoji roli sehrál i intenzivní lov tetřeva, který byl praktikován až do konce 70. let 20. století.

Na Šumavě žije 90 % české populace tetřeva hlušce. Kromě zbytkové populace v Moravskoslezských Beskydech a pozorová-

ní několika jedinců v Krušných horách, popř. v Krkonoších, je šumavská populace tetřeva jedinou životaschopnou na našem území. Odhad početnosti je cca 250 ex. na české straně Šumavy a dalších 50 ex. v bavorské části Šumavy.

Jádrem současného rozšíření tetřeva hlušce na Šumavě je především její centrální a západní část. Jsou to hlavně modravské a kvildské pláně a vysoké polohy železnorudské hornatiny, včetně kotliny horní Křemelné. Významným refugiem je rovněž celý hřeben Královského hvozdu. Od roku 2000 je zaznamenáván pravidelný výskyt včetně reprodukce v Trojmezenské hornatině a od roku 2006 i v oblasti masivu Smrčiny. Hnízdí převážně v polohách nad 1 000 m n. m., v klimatických smrčinách, podmáčených smrčinách a v okolí náhorních i údolních rašelinišť.

Příjem potravy a tím i využívání biotopu se během ročního období i života tetřeva mění. V zimním období se živí převážně jehličím smrků, s jarem přibývají pupeny (buk, jeřáb) a výhonky dalších rostlin, v létě jsou hlavní potravou bobule borůvky a dalších bobulonosných rostlin. Kuřata se živí pouze živočišnou potravou (bezobratlí), během léta pak přecházejí na rostlinnou stravu, která je v dospělosti dominantní.

Rušívá činnost člověka, zejména negativní vliv turistické zátěže v jádrových územích výskytu tetřeva, je aktuálně řešenou problematikou. Pro udržení jediné české životaschopné populace tetřeva hlušce je prioritní ponechat celoročně část jádrových území výskytu bez zásahů člověka. Zejména v zimním a jarním období vydávají tetřeví únikovým chováním při nadměrném rušení zbytečné množství energie.

Chudá zimní strava nedokáže tyto ztráty plně kompenzovat a dochází ke snížení zdatnosti jedinců či úhynu, popř. k zvýšené míře predace při častých přeletech. V jarním období je důležitý klid v době toku a vyvádění kuřat, kdy rušení ohrožuje úspěšné rozmnožování a následně vyvádění mláďat. V létě člověk tetřeva svou přítomností nejen ruší, ale působí také jako potravní konkurent při sběru borůvek. Ty jsou hlavní potravou, z níž tetřev tvoří tukové zásoby na zimu. Kvantita a dostupnost borůvek pak rozhoduje o míře úspěšného přežívání tvrdých zimních podmínek.

Přestože je tetřev hlušec kriticky ohroženým druhem (Vyhláška č. 395/1992 Sb. zákona o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb.), předmětem ochrany Ptačí oblasti Šumava (Nařízení vlády č. 681/2004 Sb.) a většina jeho populace žije uvnitř Národního parku Šumava a Ptačí oblasti Šumava, není jeho ochrana dosud uspokojivě zajištěna. Nevhodná koncepce lesního hospodaření je dosud jedním z hlavních problémů při ochraně tohoto druhu. Tato problematika se stává opět aktuální v souvislosti s kůrovcovými gradacemi a zpracováním kůrovcem napadených lesních porostů včetně lokalit s výskytem tetřeva. Aktuální je i silný tlak na otevření území masovým turistickým aktivitám, které jsou plánovány i v jádrových územích výskytu tetřeva hlušce, což je z hlediska úspěšného přežívání populace nežádoucí. Nepřímý negativní dopad má ovšem i celkový rozvoj území Šumavy, pod nímž si lze představit nové lanové dráhy, cyklostezky, hotelové komplexy aj.

Odborná argumentace při koncepční ochraně (nejen) tohoto vzácného druhu je v současné době v silné konfrontaci silících politických zájmů. Od konce 80. let minulého století má tetřeví populace na Šumavě rostoucí trend. Bude tomu tak i v dalších letech? 🐾

Nářečí v ptačí říši

Tereza Petrusková

Podobnost dialektů ve zpěvech ptáků a v lidské řeči je určitě jedním z důvodů, proč ptačí nářečí přitahují pozornost vědců řadu let. Již v roce 1952 publikoval Peter Marler svá pozorování dialektů u pěnkav obecných. Při sběru dat na svou tehdy ještě botanicky zaměřenou diplomovou práci se potuloval údolími skotských hor. Všiml si odlišností ve zpěvech samců a brzy byl schopen na základě poslechu zpěvu přiřadit pěnkavu ke správnému údolí. Byl tak jedním z prvních, kdo se zasloužil o výzkum dialektů u zvířat.

Asi není příliš nutné zdůrazňovat, že nářečí nacházíme pouze u těch druhů, kde nejsou všechny vokální projevy vrozené. Dialekty byly pozorovány například u kolibříků či papoušků, ideálním kandidátem pro výzkum této problematiky však zůstávají pěvci. Zpěvy mnoha z nich jsou totiž buď celé, nebo alespoň zčásti naučené. Zde se dostáváme k zásadnímu rozdílu mezi lidskými a ptačími nářečími. Zatímco děti se rodný jazyk učí obvykle od rodičů, u pěvců to není zdaleka tak jednoznačné. Na hnízdě sice mladí poslouchají zejména zpěv svého otce, nakonec ale mohou zpívat úplně jinak. Na výslednou podobu zpěvu jedince mívají totiž zásadní vliv sousedi, jež slyší zpívat ve svém okolí, ať už hned po vylíhnutí nebo v prvním roce, kdy si obsazuje své vlastní teritorium. Dialekty tak nemusí přetrvávat jen díky tomu, že jsou populace jednoho druhu od sebe příliš vzdálené a nekomunikují (vznik nářečí je v tom případě jen otázkou času), ale mohou se lišit i mezi blízkými lokalitami. V důsledku napodobování vlastních sousedních teritorií zpívá většina samečků na jednom místě podobně a vznikají tak tzv. mikrodialekty.

Jak k tomu dochází? Hlavní mechanismy jsou v podstatě dva. Buď se nově příchozí samci učí zpěvy od svých sousedů, anebo záměrně vyhledávají taková místa, kde slyší zpěvy podobné svému. Proč to ale dělají? Obecně proto, že se jim vyplatí rozumět si se svými sousedy co nejlépe. Při šarvátkách během vymezování teritorií či soupeření o samice se spolu snáze domluví. Chcete-li přirovnání, představte si, že se dohadují dva Pražáci nebo Pražák s Brňákem hovořícím hantecem. Asi není třeba zdůrazňovat, kdo si porozumí rychleji.

Je však dobře známo, že zpěvy nejsou adresovány jen soupeřům. Jsou cenným zdrojem informací pro potenciální partnerky a často jsou jedním z kritérií, podle kterých si samice vybírají. Zpívá-li sameček stejným dialektem jako jeho sousedi, prokazuje tak, že je na lokalitě dostatečně dlouho, zná ji a je dobře adaptován na dané prostředí. U některých druhů pěvců jsou tyto preference samic velmi dobře zdokumentovány.

Prostředí také hraje klíčovou roli v dalším mechanismu, díky kterému mohou dialekty vzniknout a přetrvávat. Každý jedinec se totiž snaží přizpůsobit svůj hlasový projev místu, jež obývá. Je pro něj zásadní, aby se jeho zpěv nesl co nejdále a co nejsrozumitelněji. A protože různá prostředí jsou pro přenos zvuku různě prostupná, zpívají jedinci stejného druhu tak, aby se jejich zpěv

Foto: A. Petrusek

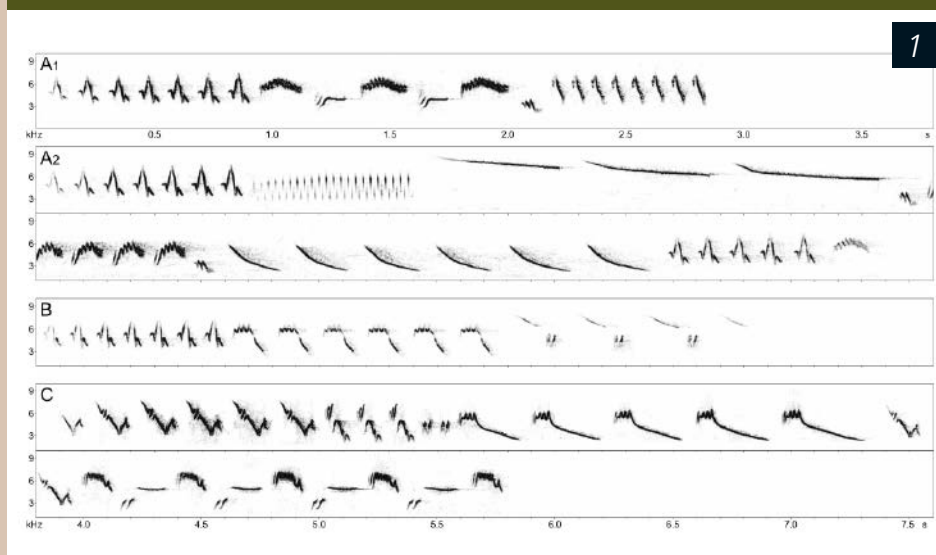
Dialekty lindušky lesní

Příkladem druhu, u kterého byly odhaleny dialekty poměrně nedávno, je linduška lesní. Detailní analýza 2 166 zpěvů nahraných od 90 samců na pěti lokalitách (Krkonose, České středohoří, Šumava, Krušné a Lužické hory) ukázala, že samci z jedné lokality začínají své zpěvy jedním, maximálně dvěma typy slabik (obr. 1). Pro soupeřící samečky je samozřejmě důležité rozpoznat, zda je cizí vetřelec z téže lokality a pravděpodobně už někde teritorium má, anebo je to úplný přivandrovalec, jenž je samozřejmě daleko větší hrozbou.

Právě shodné počátky zpěvů mohou umožnit odhalit nebezpečné cizince okamžitě. Pro výskyt dialektů hovoří i skladba slabikových repertoárů.

Ze 153 identifikovaných typů slabik se jich 114 vyskytlo vždy jen na jedné z lokalit. Analýza repertoárů založená na přítomnosti/nepřítomnosti slabik v repertoáru jednotlivých samců krásně seskupila samce z téže lokality k sobě (obr. 2).

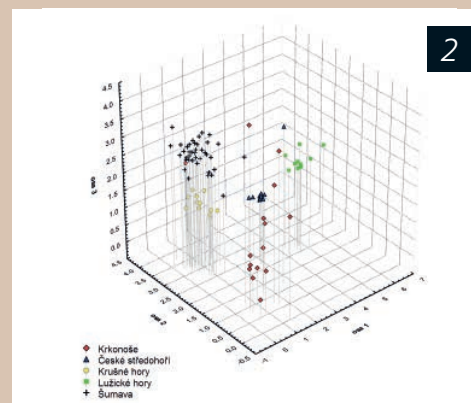
Tyto shodné slabiky se zjevně podílejí na komunikaci mezi sousedy.

1

v daném místě nesl optimálně. Dlouhodobá adaptace danému prostředí proto umožňuje vznik dialektů. Můžete si být jisti, že sýkory koňadry na Karlově náměstí v Praze zpívají jinak než v lese u vás za chalupou.

S pomocí dnešních dostupných bioakustických programů lze dialekty pěvců odhalovat stále snadněji, ať už na malém či velkém geografickém měřítku. Pořád však existují rekordmani, u kterých navzdory jejich ohromným areálům nebyla nářečí zjištěna. Jsou to například naši dobří známí budníček větší či sýkora uhelníček. Až je zase uslyšíte, vzpomeňte si, že úplně stejně se ozývají třeba i ve východní Asii. 🐦

2

Foto: M. Šule

Kukaččí mládě se líhne často jako první.

Proč jsou ptačí vejce různě barevná?

Barbora Večlová a David Hořák

Ptačí vejce jsou pozoruhodně rozmanitá. Snad nejnápadnější jsou jejich barevné variace. Známe vejce bílá, krémová, modrá, zelená, červená i hnědá. Kromě barvy podkladu se vaječná skořápka liší v množství a intenzitě skvrn. Největší rozdíly pozorujeme mezi jednotlivými druhy, nicméně i v rámci téhož druhu, a dokonce i v rámci téže snůšky vajec lze objevit odlišnosti. Zajímavým příkladem je asijská sýkořice vínoprská (*Paradoxornis webbianus*), která klade buď modrá, nebo bílá vejce.

Proměnlivost v barvě ptačích vajec je způsobena na jedné straně fyziologickými procesy, které přímo ovlivňují zbarvení a skvrnitost vajec. Ty souvisí např. se způsobem ukládání pigmentů, mírou stresu nebo typem přijímané potravy. Barva vajec ale také vypovídá o tom, jak je daný druh či jedinec přizpůsoben prostředí, ve kterém žije. Často se zbarvení přisuzuje ekologický význam, po jehož vysvětlení ornitologové prahnou.

Fyziologické příčiny zbarvení skořápky

Během vývoje vejce se vaječná buňka uvolňuje z vaječnicku, postupuje vejcovodem a obaluje se bílkem a následně papírovými blánami a skořápkou. Ta obsahuje i pigmenty, které ji zabarvují. Mezi barviva vaječné skořápky patří zejména protoporfyrin, způsobující hnědé odstíny skořápky, a biliverdin tvořící odstíny modré a zelené. Biliverdin prostupuje celou skořápkou a vytváří barvu podkladu, zatímco protoporfyrin se objevuje především v místech skvrn. Kombinací obou pigmentů vzniká mnoho barevných odstínů. Barviva skořápky často plní užitečné funkce. Biliverdin se například podílí na kvalitě imunitní odpovědi, a míra jeho ukládání do vaječné skořápky tudíž může odrážet obranyschopnost jedince. Pigmenty jsou obsaženy i ve skořápce bílých vajec, kde se pravděpodobně podílí na zvyšování její pevnosti a pružnosti. Množství barviv ve žlázách podílejících se na produkci skořápky je pravděpodobně řízeno hormonálně – hormony estradiolem a progesteronem.

Je prokázáno, že barevnost vajec ovlivňuje působení různých cizorodých látek, jako jsou například insekticidy. Ty ptáci přijímají především z potravy. Příkladem může být nechvalně známý insekticid DDT. Na zbarvení vajec mají vliv také klimatické faktory, které vedou ke změnám potravní nabídky. U rákosníka obecného (*Acrocephalus scirpaceus*) byl prokázán vliv počasí na sytost zbarvení vejce. Pokud na jaře více pršelo, vejce byla světlejší. Vejce sytější modrá a zelená snášely samice zase během chladnějších jar.

Foto: P. Procházka

Parazitovaná snůška rákosníka velkého. Kukaččí vejce je nejsvětější, vpravo nahoře.

Ekologické příčiny zbarvení skořápky

Ochrana před hnízdní predací

Původní ptačí vejce bylo pravděpodobně bílé a beze skvrn. Různě zbarvená vejce vznikala postupně během evolučního vývoje druhů reakcí ptáků na selekční tlaky prostředí (působením predátorů, hnízdních parazitů a podobně). Pravděpodobnost predace vejce hrála zřejmě nejdůležitější roli. Tuto hypotézu podporuje skutečnost, že čistě bílá vejce mají nejčastěji druhy hnízdící na bezpečných místech či druhy, které jsou schopny bránit hnízdo před případnými predátory, jako např. pštrosi. Naopak 80 % ptačích druhů stavících hnízda na otevřených, dobře viditelných místech snáší vejce různě barevná a skvrnitá, která nejsou na pozadí prostředí tolik nápadná. Ochranné (kryptické) zbarvení tvoří nejčastěji odstíny hnědé. Na určitých místech však může ochrannou funkci plnit třeba i modré zbarvení – např. u kosa černého (*Turdus merula*). Antipredační význam barvy ptačích vajec však může být přeceňován. Některé odborné práce prokázaly, že celková viditelnost hnízda daná jeho umístěním je významnější než barva vajec.

Foto: M. Šálek

Skvrnitá vejce bahňáků jsou v hnízdním prostředí téměř neviditelná. Hnízdo kulika písečného (*Charadrius hiaticula*) v horské tundře (Norsko).

Zbraň v hnízdním parazitismu

Druhou významnou ekologickou funkcí barevnosti skořápky je ochrana před hnízdními parazity. Parazitické druhy kladou vejce do cizích hnízd a přenechávají tak péči o svá mláďata jiným rodičům. Nejznámějším hnízdním parazitem je naše kukačka obecná (*Cuculus canorus*). Pro parazita je toto chování poměrně výhodné, pro hostitele však znamená celkové zvýšení nákladů na péči o potomstvo, a proto se různými způsoby snaží parazitaci zabránit. Nejlepší metodou samozřejmě je cizí vejce odhalit a z hnízda vyhodit, nebo opustit celou snůšku a zbavit se péče o cizí mláďe. Vzniká tak boj mezi hostitelem a parazitem. Ten první se snaží poznat co nejlépe svá vejce, zatímco ten druhý se snaží hostitelova vejce co nejlépe napodobit. Barva a skvrnitost vajec v takové hře zaujímají zásadní postavení.

Hostitel může parazitům zkomplikovat úspěšné kladení vajec vytvořením navzájem co nejpodobnějších vajec v rámci snůšky. Pro parazita je pak nesmírně těžké uspět se svou strategií, protože odlišit jeho vejce mezi vzájemně si podobnými vejci hostitele je velmi snadné.

Význam barevnosti vajec při obraně proti hnízdní predaci či parazitismu dokáží využít „vychytralé“ samice, které se snaží „vydírat“ své partnery. Takzvaná „vyděračská hypotéza“ tvrdí, že tvorbou nápadných vajec zvyšuje samice na jedné straně pravděpodobnost jejich predace či hnízdního parazitismu, na straně druhé tak ale nutí samce k větší péči – k většímu podílu na inkubaci snůšky nebo intenzivnějšímu krmení inkubující samice. Obojí snižuje podíl času, po který zůstávají vejce v hnízdě nezakrytá.

Význam v rodičovské péči a další funkce zbarvení vajec

Je pravděpodobné, že ptáci začali využívat některé typy zbarvení i k dalším funkcím. Dokladováno je odrážení přebytečného tepla či kompenzace zeslabené skořápky barvivem protoporphyrinem. Mezi nové a sofistikované hypotézy patří signální funkce skořápky mezi samcem a samicí, tj. možnost, že skrze barevnost vajec je samice schopna informovat samce o své kvalitě a následně jej přimět k vyšším investicím do péče o mláďata. Modrozelené zbarvení skořápky vajec je způsobeno biliverdinem, který má také silné antioxidantní schopnosti. Hnědý protoporphyrin zase slouží ke spuštění aktivity antioxidantů při oxidativním stresu. Velké množství těchto barviv ve skořápce vede k jejich nedostatku v těle. Pouze kvalitní samice si tak mohou dovést investovat do vajec větší množství barviva. Sytě modrá vejce by tedy měla dávat samci najevo, že je snesla kvalitní samice, se kterou je radno

pečovat o společná mláďata. Takováto souvislost byla prokázána u špačka černého (*Sturnus unicolor*) a lejska černohlavého (*Ficedula hypoleuca*). Samci (i samice) se u nich starali o mláďata lépe, pokud se vylíhla z tmavších vajec. Podle stejné logiky kladou kvalitnější samice některých druhů ptáků tmavší vejce než méně kvalitní samice.

I mezidruhové rozdíly v sytosti vajec, zdá se, souvisí s rodičovskou péčí. Sytější (především modrá) vejce snázejí zástupci pěvců, pro které je charakteristická dlouhá péče o mláďata. Sytější vejce mají i druhy, u nichž se vyskytuje polygynie – situace, kdy se samec rozmnožuje s více samicemi. Existují ale i mnohé sociálně věrné druhy, které taktéž kladou sytě modrá vejce, což obecnou platnost hypotézy vyvrací.

Barevnost vajec často slouží koloniálně hnízdícím druhům jako vodítko při rozpoznávání vlastního hnízda. Platí to ovšem jen u některých druhů a při vysokých hnízdních hustotách, a je dokonce možné, že se ptáci při dohledávání svých hnízd orientují spíše podle jejich umístění než podle barevnosti vajec. V tmavých hnízdech může barva vajec napomáhat rodičům při určování polohy vejce. Pravděpodobně proto ptáci hnízdící v tmavých hnízdech kladou vejce jasnější a s větší odrazivostí v UV než ptáci s otevřenými hnízdy.

K nejdívočejším hypotézám patří na začátku minulého století diskutovaná možnost, že by ptáci mohli prostřednictvím barvy vajec informovat predátory o nechutnosti vejce a tím vejce chránit. Tato možnost byla testována ochutnáváním různě barevných vajec lidmi i zvířaty. Nikoho ovšem asi nepřekvapí, že výsledky nepřinesly příliš jednoznačný závěr. Každému zkrátka chutná něco jiného.

Jak je vidět, příčin široké škály barev ptačích vajec je mnoho. Jistých vysvětlení je však stále poměrně málo. Navíc rozdíly mezi závěry četných studií mohou být způsobeny odlišným vnímáním barev lidmi a ptáky. Ptáci totiž na rozdíl od nás vnímají i vlnové délky světla v UV spektru, což situaci mírně řečeno komplikuje. Barva vajec tak asi badatele hned tak zajímat nepřestane.

DOPORUČENÁ LITERATURA

- Kilner R. M. 2006: The evolution of egg colour and patterning in birds. *Biol. Rev.* 81: 383–406.
Večlová B. & Hořák D. 2009: Příčiny proměnlivosti ve zbarvení ptačích vajec. *Sylvia* 45: 51–72.

Foto: M. Šálek

Ve filtrovaném světle husté vegetace mohou i modrá vejce pěvušky modré (*Prunella modularis*) působit nenápadně.

Foto: M. Šálek

Hnízdo kulika hnědého (*Charadrius morinellus*).

Poslední malostranští vrabci

Uprostřed zimy mi volal kamarád z Moravy. O víkendu má cestu do centra Prahy a chtěl by doporučit nějakou ornitologickou zajímavost. Evidentně ho zaskočí, když mu mimo potáplic a velkých racků na Vltavě doporučuji exkurzi za posledními malostranskými vrabci do Besední ulice.

Ještě na přelomu tisíciletí bylo možno pozorovat na Malé Straně zimní hejna vrabců domácích na 4 lokalitách a jejich početnost se pohybovala kolem 150 jedinců. Postupně však docházelo k úbytku a v roce 2006 již zůstala pouze 2 hejna, dohromady zhruba o 60 kusech – v malé barokní zahradě na Kampě a v Besední ulici. Zcela zmizely populace u Strahovského kláštera a na Klárově. Úbytek vrabců ale pokračoval a na jaře 2008 zcela zmizeli i z Kampy. Na podzim 2008 tak bylo možno pozorovat poslední (zhruba 30 kusové) hejno v koutě s neudržovanými keři v Besední ulici. Tito ptáci zde hnízdí na dvou domech se staršími převýznými střechami. Na podzim loňského roku čítalo hejno v Besední již pouze 15 ptáků a při sčítání počátkem února jsem napočítal posledních 8 jedinců (5 samců a 3 samice).

Malostranské vrabce tak potkal stejný osud jako jejich soukmenovce z jiných míst v centru Prahy (např. úplné vymizení z Václavského a Karlova náměstí). Příčiny recentního úbytku vrabců domácích jsou široce diskutované a zřejmě půjde o celý komplex příčin. U mnou sledovaných hejn bylo jedinou dobře pozorovatelnou změnou biotopu (kromě rekonstrukcí okolních domů) úplné vymýcení hustých keřů, které vrabčům (především v zimě) sloužily jako úkryt. Po takovém zásahu došlo velice rychle (v průběhu jediné sezóny) k opuštění lokality. I poslední vrabčí útočiště v Besední je, z hlediska hustoty a vzhledu keřů, určitě nejnanechanejším místem v zástavbě široko daleko. Je ale otázka, jak dlouho ještě vydrží toto zákoutí odolávat bystrému oku zahradníka. Navíc při chystaně

Foto: Z. Tunka (birdphoto.cz)

Vrabc domácí je dnes v centru Prahy vzácností.

rekonstrukci jednoho ze dvou „hnízdnic“ domů a s pouhými 8 posledními jedinci místní populace stejně příliš růžové vyhlídky na přežití nemá.

Obávám se, že až mi příští zimu zavolá kolega z Moravy, budu ho moci poslat již pouze za potáplicemi, turpany a racky na Vltavu...

Jaroslav Cepák

INZERCE

meopta

Lepší pohled na svět

Meopta - optika, s.r.o.
Kabelíkova 1, 750 02 Přerov
Tel: 581 241 111
E-mail: meopta@meopta.com
www.meopta.com

Chvěje se vám dalekohled?

Text a foto: Jan Savický

Paličky v tzv. úzkém držení, které umožňuje ostřit a sledovat či vyhledat objekt

Obraz v dalekohledu závisí kromě kvality provedení optiky zejména na zvětšení binokuláru, jeho světelnosti a na stabilitě držení. Chvění unavených rukou při dlouhodobějším pozorování unavuje také oči a může představovat nepříjemné omezení. Přitom lze obtíž docela snadno řešit.

Dalekohled používáme v různých situacích, podle nichž se liší nároky na stabilizaci. Při rychlém krátkodobém nasazení není žádná pomůcka zapotřebí, jen by zdržovala. Na opačné straně je např. sčítání ptáků na vzdálené vodní ploše, či pozorování tahu ptáků na pobřeží. Zde není zapotřebí často ostřit, jen vytrvat. Na specializovanou akci – specializovaná výstroj, nejlépe výkonný pozorovací monokulární dalekohled na pevném stativu. V 60. letech se ve Finsku objevil tzv. finnstick – asi 70 cm dlouhá tyčka,

Paličky v širokém držení, které je určeno pro dlouhodobé pohodlné pozorování. Ruce jsou zavěšeny do řemene kolem krku a odpočívají, přičemž dalekohled svojí vahou stabilizují. Pohyby pěstí lze dalekohled lépe usadit k očím a zaujmout komfortní pozici. Samozřejmě jsou sluneční clony.

na jejímž konci je uchycen binokulár, tyč se drží na břiše oběma rukama. Ve Finsku je velmi populární a je s podivem, že se nerozšířil běžně za jeho hranice. Zpravidla je domácí výroby často ze staré hokejky, ale objevily se i komerční verze s teleskopickým monopodem. V plné verzi článku na internetu ukazují dvě vlastní provedení skládacích finnsticků.

Co když ale chceme stabilní dlouhodobý obraz nedalekého objektu na běžné vycházce, na louce, v lese, či v horách? K tomu poslouží právě paličky.

Podle okolností nosíme paličky sestavené nebo složené napůl.

Paličky mají dvě nožičky

Paličky na rozdíl od finnsticku opírají dalekohled dvěma sloupky. Jsou prodloužením rukou, které tak není potřeba zvedat. Patrně právě díky držení ze tří bodů (obě ruce a tvář) je zklidnění dalekohledu výborné a srovnatelné s krátkodobým přímým držením rukama. S paličkami však tento stav udržíme dlouho a pohodlně bez únavy.

Dalekohled není s paličkami nastálo spojen, takže jej můžeme používat zcela obvyklým způsobem. Tyčky tak nikde z dalekohledu netrčí a nepřekáží. Do paliček jej sevřeme naučeným pohybem ze stran přibližně v polovině výšky dalekohledu. Usadí se na vodorovné packy a shora jej drží gumička. Obě nožičky dole uchopí jedna ruka, druhá může ostřit. Kdykoli pak můžeme jeden ze sloupků této druhé ruce předat. Obě pěstě se pak zavěsí do popruhu kolem krku, nejsou zvednuté, nic nenesou a svojí vahou sloupky stabilizují. V této pozici se – s nadsázkou – dalekohled stává součástí

Paličky jsou skladné a vejdou se do brašny k dalekohledu.

těla, prodloužením očí. Nic již nebrání sledovat nebo hledat objekt dlouhé minuty.

Paličky lze nastavit podle potřeby. Jejich výšku lze upravit s ohledem na délku popruhu. Také případný řemínek kolem týlu je potřeba citlivě nastavit, aby držel dalekohled příjemně u očí. Pro užití různých dalekohledů postačí upravit délku gumičky mezi paličkami pomocí brzdíček. Paličky jsou konstrukčně velmi prosté a přiznám, že cesta k této míře jednoduchosti

Sluneční clony navlečené na okulárech svým účinkem překvapí. Stabilizují okuláry vůči očím a odstíní vnější rušivé světlo. Jsou měkké a příjemné. Jsou nepostradatelnou součástí všech mých návrhů.

nebyla krátká, přímá ani snadná. Řešení je patentově chráněno.

Okuláry doporučuji vybavit clonami. Postačí stočená vystřižená pěnová guma, která ovšem dalekohled zcela změní. Clony stabilizují dalekohled vůči očím ve všech směrech a tím zabrání jejich únavě a chvění obrazu. Dále zamezí průniku vnějšího rušivého světla a větru. A konečně vytvoří příjemný kontakt s tváří. Už je nesundáte. www.steadywatcher.cz

strnad severní

Foto: P. Šaj

Severská tundra mne okouzila. Před mnoha lety jsem navštívil severní část Skandinávie poprvé a dokonale propadl jejímu kouzlu, které mne nutí se stále znovu a znovu vracet. Rozsáhlost území klidu, ledu a svobody je balzámem na ornitologickou i fotografickou duši. Pobřežní útesy, rozsáhlé borové lesy s jezery a močály, stejně tak jako severská tundra jsou ve velmi krátkém období vegetace domovem mnoha druhů ptáků. Ti se snaží v drsných podmínkách nejen přežít, ale hlavně úspěšně rozmnožit. Přítomnost člověka je mnoha ptákům zcela lhostejná, pravděpodobně zjistili, že jim již dnes nehrozí tolik nebezpečí, a tak se starají spíše o mláďata a vlastní přežití než o přítomnost fotografa či ornitologa. U nás vzácné druhy ptáků, jako je třeba kamenáček pestrý, strnad severní nebo kulík zlatý, je potom možné pozorovat z neuvěřitelné blízkosti v jejich přirozeném prostředí. Občas se však také stane, že při procházce po podmáčené, zdánlivě pusté tundře nechtěně narušíte jinému méně tolerantnímu druhu teritorium. A to vám potom velmi nečekaně ostrými parátami způsobí bolestivé rány na hlavě například chaluha příživná. Člověk se tu cítí být součástí naší zranitelné přírody mnohem více než kdekoli jinde. Stačí se jen dívat, dostávat do sebe klid a křehkou rovnováhu, kterou nelze objektivem zachytit. Pro tyto okamžiky, které snad ani není možné slovy popsat, se budu znovu a znovu vracet za polární kruh do krajiny ticha. Fotografie, které při těchto návštěvách vznikají, jsou tak jen vedlejším produktem, kterým je možné alespoň částečně přenést atmosféru i na vás ostatní.

línka tučná

kulík zlatý

kamenáček pestrý

slávek modráček tundrový

Krutihlavovy hlavolamy

aneb nad čím krutihlav kroutil hlavou

„Sluníčko nám pěkně svítí, všude kvete jarní kvítí, co se v ranní rose třpytí?“ To jsem si mohl myslet, že mne i vás, děti, zase přivítá strnad, vždyť je v našem sadu doma víc než já, když tu tráví celou zimu.

Ahoj děti, ahoj kamaráde. „Dnes jsi naladil veselou notu. To máš pro mne asi dobré zprávy?!“ „To si piš, to si piš, copak změny nevidíš?“ Rozhlížím se ze strany na stranu a nic nevidím. Pravda, sadařův domek vypadá trochu poopravený, stojí tu nové krmítko, ale jinak je vše při starém. Raději si nechám převyprávět od strnada zimní příhody, třeba je příčina jeho veselosti ukrytá tam.

„Zpočátku tu bylo zle. Strniště zaoraná, na většině polí řepka, sníh napadl brzo, už v listopadu. A bylo ho náramně. Léтали jsme v hejnu a hledali, co bychom kde sezobli. V remízku u zásypu pro bažanty a koroptve jsme hlad trochu utišili, ale pro všechny to nestačilo. Až jednoho dne se rozkřikla novina, že je v našem sadu krmítko a zásyp plný dobrot. Objevily ho **čakvíly**, které sem do opuštěného sadu létají na jablka. To byla naše záchrana! Sníh ležel kolik týdnů a krmítko bylo vždy plné. Denně jsme se tu setkávali my všichni kamarádi. **Kakopon**, **konzev** i **bacrev** si pochutnávali, stejně jako já, na slunečnici, obilí i prosu. Pro **rýkosity** tu byly oříšky. **Hlístek** a **večerank** byli nepravdělnými hosty. Přidal se k nám i **sklad**, pokud zrovinka nelouskal pecky třešní. Náladu nám kazil jen **sok**. Byl to protiva a hamižník. Všechny nás od jídla odháněl. S oblibou nám přistával na hlavy, neboť vletěl vždy doprostřed hejňka. Představ si, že si troufl i na **sklada** a **čakvílu**. Ti si to nenechali líbit a **čakvíla** ho kolikrát pořádně prohnala až k lesu! V lednu při oblevě **sok** zmizel. **Bacrevi** si mezi sebou cvrkali, že ho ulovil **rajcehuk**. My s kamarády jsme se koupali v loužích z roztáleného sněhu, až jsme měli splená peříčka. To bylo žůžol!“ skončil strnad své vyprávění.

Ještě mi znělo v hlavě, ale moudrý jsem z něj nebyl. Že se strnad radoval, že přežil s kamarády tuhou zimu bez hladu, tomu rozumím. Příčinou jeho radosti bylo snad to nové krmítko. Ale o kom to vlastně mluvil? Ze samé radosti a rozpustilosti překřtil všechny naše kamarády, taškář jeden! Víte co, děti? Pomozte mi! Dík za všechny dopisy, už se těším. A vy se zase těšte na odměnu za správné odpovědi!

Už víš, kdo je čakvíla, kakopon, konzev, rýkosity, sklad, hlístek, bacrev, večerank, sok a rajcehuk?

Takhle to asi vypadalo v zimě u krmítka v sadu, když se slétli všichni kamarádi.

Za ilustrace děkujeme našim čtenářkám Lence Kremličkové, Aleně Rulfové a Kristýně Stejskalové.

Milé děti, sledujete přelety stěhovavých ptáků? A už jste se zúčastnily projektu Jaro ožívá? Neváhejte, navštivte www.springalive.net, vložte zde svá pozorování a zapojte se do květnové soutěže o zajímavé ceny!

Připravili Vladka a Vojta Sládečkovi

ŘEŠENÍ z čísla 2/2010: Rehkové se stali adoptivními rodiči kukačky. Správné řešení poslali členové ornitologického spolku ze ZŠ Břidličná v Jeseníkách: Rehkové naříkali proto, že mládě kukačky vyhodilo z hnízda ostatní mláďata a navíc je strašně žravé, takže měli moc práce, aby ho uživil. Pokud měl příběh jejich letošní rodiny šťastný konec, tak kukačku krmili ještě po vylétnutí. Mládě kukačky letělo do Afriky samo, bez rodičů.

Zapojte se do unikátního projektu Nářečí českých strnadů!

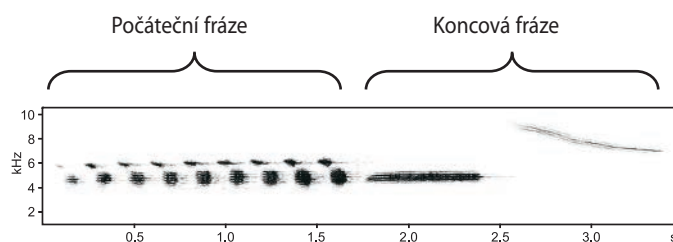
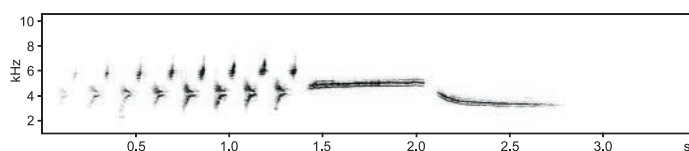
Petr Procházka, Tereza Petrusková, Jiří Svoboda a Adam Petrusek

Foto: L. Boucný (www.birdphoto.cz)

A máme tu zase jaro a s ním ožívá ptáčích zpěv. Všichni jistě vědí, že jedinci téhož druhu obvykle nezpívají úplně stejně. Zpěv se však může lišit i krajově, což už nemusí být pro každého z nás úplně zjevné. U některých druhů jsou odlišnosti ve zpěvu mezi jednotlivými oblastmi natolik velké, že hovoříme o dialektech neboli nářečích. Na dané lokalitě samozřejmě zpívá každý samec trochu jinak, stačí ale přejít do jiného regionu a pozorný ornitolog s dobrým sluchem záhy zaregistruje nápadné odlišnosti ve stavbě strof nebo výšce některých elementů. Je ale třeba mít na paměti, že ne u všech našich druhů dialekty existují. Typické znaky nářečí vykazuje např. „volání před deštěm“ u pěnkavy obecné a zpěv strnada obecného. Někdy také není jednoduché rozpoznat dialekt pouhým sluchem a je potřeba jej i „vidět“ pomocí sonagramů (viz rámeček na str. 9).

Ukázky sonagramů dvou typů nářečí z České republiky.

Kampaň ČSO Pták roku 2011 je pro každého milovníka ptáků jedinečnou příležitostí, jak se dozvědět o nářečích u ptáků více, a to doslova na vlastní uši či oči. Strnad obecný je totiž pro výzkum ptáčích dialektů ideálním kandidátem. Jeho zpěv je poměrně jednoduchý a dobře známý, druh je u nás hojně rozšířen a zpívá až do pozdního léta. Výzkumy strnadičích nářečí v Evropě objevily čtyři hlavní dialekty a ukázaly, že jejich výskyt není zdaleka tak mozaikovitý jako u jiných pěvců, ale každý z nich zaujímá poměrně rozsáhlá území. Jak naznačují záznamy od našich sousedů, je velmi pravděpodobné, že přes naše území prochází hranice minimálně mezi dvěma dialekty. Je proto překvapivé, že se tomuto problému v České republice dosud nikdo systematicky nevěnoval.

Mladý samec strnada obecného se učí zpěvu (a tedy i místnímu nářečí) před první zimou a poté na jaře následujícího roku od svého otce a sousedů. Po tomto senzitivním období se již zpěv po zbytek života nemění. Každá strofa se skládá ze dvou částí, počáteční a koncové fráze (viz obr.). Právě tato koncová fráze se krajově mění a podle ní lze nářečí rozpoznat. Na obrázku vidíte ukázky dvou dialektů z České republiky, které se liší výškou elementů koncové fráze.

Zapojte se tedy do napínavého hledání hranice mezi dialekty strnadů po celém území České republiky! K nahrávání zpěvu vám postačí digitální videokamera, nebo často i jen video na digitálním fotoaparátu či mobilním telefonu. Nejprve ověřte frekvenční rozsah svého nahrávacího zařízení na testovacích nahrávkách a potom už vzhůru do polí, luk a stráží!

A proč se k nám přidat? Přispějete k poznání zajímavého aspektu z ptáčích života, zjistíte, jakým nářečím zpívají strnadi u vás, a navíc si můžete vyzkoušet, jak probíhá bioakustický výzkum, včetně vizualizace ptáčích zpěvů v sonagramech. Nebojte se, je to velmi snadné, díky podrobným návodům to zvládne každý. Účastníci akce se mohou těšit na věcné odměny a jeden z vás získá dalekohled Vortex Diamondback 10×42. S napětím čekáme na vaše nahrávky!

Více informací o projektu, podrobné návody k testování přístrojů a pokyny pro práci v terénu najdete na www.birdlife.cz/strnad.html. Aktuální dění můžete sledovat i na webu www.facebook.com/strnadi. Doporučujeme vám si před vlastním nahráváním naposlouchat ukázky nářečí na stránkách ČSO, abyste si byli jisti, že nahráváte kompletní strofy, což je pro určení nářečí důležité. 🐦

INZERCE

PELZ-BIOPHON, P.O.BOX 159, 160 41 PRAHA 6. | Tel.: 233 339 993, <http://www.biophon.cz> | Jednotlivci mohou objednat CD na dobírku, podniky i na fakturu

Novinky na CD v edici PELZ - BIOPHON:

VYDRA ŘÍČNÍ A JEJÍ SOUSEDÉ Z MOKŘADŮ | 37 min, 2009 | 10 variant hlasových projevů samců, samic a mláďat a hlasy živočichů ze společného biotopu.

SVĚT HMYZU | 39 min, 2010 | 41 variant zvuků našeho hmyzu.

PTÁCI HRABAVÍ A HOLUBOVITÍ | 45 min, 2010 | 50 variant zvuků 22 druhů ptáků.

© PELZ - BIOPHON, P.O.BOX 159
160 41 PRAHA 6, CZECH REPUBLIC, 2010

Jsou tu i slušní fotografové

Když vyšel v Ptačím světě článek J. Šebestiana „Nebezpečí z vlastních řad“, mnoho fotografií – většina z nich je členy ČSO – nevěřicně kroutilo hlavou. Následoval komiks V. Bartušky, a to už nám připadalo jako kampaň proti amatérským fotografům přírody, která rozpoutala rozsáhlou diskusi mezi fotografy a spřízněnci internetového Wildlife fotofóra (forum.photomecan.eu).

Emoce utlumil jak autor komiksu, tak i Zdeněk Vermouzek, za což jim oběma patří dík. Následovala nabídka redakce k uveřejnění našeho pohledu na věc, s podtextem: *jsou tu i slušní fotografové a udělat skvělé snímky se dá i bez rušení ptáků a překračování zákona.*

Jsme přesvědčeni – i proto, že se s mnohými známe osobně, že většina fotografií přírody jsou slušní lidé se silným vztahem a respektem k přírodě. I mezi fotografy se ale najdou lidé, kteří jdou nekompromisně „na věc“ a u kterých převažuje snaha získat fotografii za každou cenu. Mohou být vedeni zistnými důvody nebo jistou formou lovecké vášně – aneb kdo nemá v portfoliu dudka, jako by nebyl. Člověk je tvor soutěživý a nejlépe se učí napodobováním. U některých fotografií bohužel soutěživost hraničí s posedlostí a bezohledností a vlastní prezentací mohou snadno strhnout hlavně začínající fotografe k podobnému přístupu. Nicméně takových autorů je pouze několik, rozhodně ne většina, a podobně extrémní jedince lze nalézt mezi všemi zájmovými skupinami – traviče a pytláky mezi myslivci, likvidátory vodního ptactva mezi rybáři apod.

Foto: M. Mecnarowski – Bekasina otavní.

Ideální je, když se fotografem opeřenců stane ornitolog, má většinou nejlepší výsledky, protože základem dobrého snímku jsou znalosti etologie, ne drahá výbava. Ve většině ostatních případů je fotografování rozšířením zájmu o přírodu – někdo je učitel biologie, jiný chodí rád do lesa, pro všechny je to však relax a forma trávení volného času. Znalosti si doplňují všichni – ze začátku řeší techniku a po konfrontaci s realitou mnozí končí. U jiných následuje teoretické studium a pravidelné výlety do terénu – často bez aparátu, pouze s dalekohledem. Bez znalosti prostředí bývá fotografie „na soulačku“ pouze procházkou se zátěží.

Správný fotograf přírody se od amatérského ornitologa téměř neliší – aby mohl být úspěš-

ným autorem, musí vyzrát. Člověk bez vztahu k přírodě, bez ochoty učit se a objevovat zákonitosti v chování zvířat může být sebelepším studiovým fotografem nebo lektorem fotografických workshopů zaměřených na techniku snímání zvířat, ale pokud ho příroda opravdu nezajímá, nemůže být dlouhodobě úspěšný. Hodiny strávené v přírodě při fotografování, ať již pod sítí nebo v krytu, často přinášejí situace, které na dlouho zůstávají v duši, které člověka mění, a ten se pak stává ohleduplnějším a vnímavějším. Zázitky jsou často subjektivně hodnotnější než získané fotografie. Je zjevné, že pocitově jsou amatérští ornitologové i fotografové přírody naladěni na stejnou frekvenci, a ani jedna z obou skupin by se tedy neměla striktně vymezovat proti té druhé.

Pokud potkáte venku člověka v maskáčích s teleobjektivem na rameni, není to nepřítel přírody, pouze blázen, který je ochoten ležet 5 hodin v bahně, zatímco mu místo bahňáků nad hlavou hvízdají broky. Fotografie, které pořídí, možná uvidíte v dalším čísle Ptačího světa, v Myslivosti nebo kalendáři, vaše děti se s nimi možná setkají v učebnicích nebo si je najdou na internetu při zpracování referátu do přírodopisu...

Všem fotografujícím i pozorujícím přejeme dobré světlo a množství krásných zážitků.

Za Wildlife fotofórum

Martin Mecnarowski (www.photomecan.eu),
Jiří Sláma (www.jirislama.com)
a **Martin Pelánek** (www.phototrip.cz)

Diskutující na forum.photomecan.eu se zavazuje, že bude respektovat KODEX, který vyžaduje:

- Dodržovat platné zákony na ochranu přírody v zemi, kde fotografuje. Soubor těchto zákonů pro ČR lze najít na webu ČSO.
- Nerušit živočichy v blízkosti hnízdišť. Dle českého zákona je rušením zejména stavba krytu a přímé snímání hnízda. Je-li k pořízení záběrů třeba budovat kryt v blízkosti hnízda, je potřeba výjimka od státních orgánů. Neprovádět jakékoliv úpravy v okolí hnízd (stříhání větvíček, vysekávání rákosí pro lepší viditelnost hnízda apod.).
- Respektovat přírodu a minimalizovat svůj vliv na prostředí, ve kterém se pohybuje.
- Zavázat se, že fotografie nevznikne v případě, že by tak mohl být ohrožen fotografovaný živočich či rostlina.
- Dodržovat zákazy v případě rezervací, národních parků a chráněných oblastí (stavba krytu, vstupování do zakázaných zón apod.).
- Nezveřejňovat přesná místa s hnízdišti chráněných druhů.

(nutno uvést bankovní spojení, IČ a DIČ, tel. čís., e-mail) nebo také telefonicky či e-mailem: pelz.biophon@volny.cz. Vyžádejte si podrobnou nabídku na e-mailové adrese.

Další CD: MISTŘI PĚVCI PTAČÍ ŘÍŠE | 68 min, 2003 | zpěv 22 vybraných druhů. • **SOVY EVROPY** | 67 min, 2003 | 77 variant hlasů všech 13 druhů evropských sov. • **PĚVCI 1** | 64 min, 2006 | hlasy 41 druhů, **PĚVCI 2** | 62 min, 2006 | hlasy 38 druhů, **PĚVCI 3** | 60 min, 2006 | hlasy 45 druhů. • **HLASY DRAVCŮ** | 60 min, 2006 | 53 variant hlasů 22 druhů. • **KUKAČKA, LELEK, RORÝS, SROSTLOPRSTÍ A ŠPLHAVCI** | 65 min, 2006 | 68 variant hlasů, 17 druhů. • **PTÁCI RÁKOSIN A OKOLÍ VOD** | 75 min, 2007 | 81 variant hlasů 58 druhů. • **PTÁCI VOD A MOKŘADŮ**, 3 CD, celkem 93 druhů, 222 variant hlasů. • **HLASY NAŠÍ ZVĚŘE** | 73 min, 2003 | hlasy 99 druhů. • **ROK V PŘÍRODĚ** | 61 min, 1999 | 99 hlasů a zvuků z přírody. • **HLASY NAŠICH ŽAB** | 50 min. 1993 | všech 13 druhů našich žab, komentář doc. V. Hanáka. • **ZVÍŘATA ZOOLOGICKÝCH ZAHRAD, 2CD** | 154 min. 2007 | hlasy 162 druhů.

CENA VŠECH CD JE 249 Kč + POŠTOVNÉ.

Amatérská a profesionální ornitologie

Ornitolog nemusí „poznat ptáky“

Text a foto: Tomáš Grim

Ornitologa nepoznáme podle toho, že od sebe rozezná budníčka většího a menšího. Nepředpokládám, že by s tímto rouháním členové ČSO nadšeně souhlasili – vždyť co by to bylo za ornitologa, kdyby ptáky nepoznal po hlase a po vzhledu! Taková námitka vyvěrá z poněkud nešťastné definice slova ornitolog. Slovník¹ správně uvádí, že ornitolog je „vědec studující ptáky“. Vzápětí však dodává, že tentýž termín se používá pro „amatéra, jenž má vážný zájem o ornitologii“. Podobná zmatenost převládá v literatuře i diskusích, kde se můžeme setkat jak s povýšeným ignorováním amatérů ze strany profesionálů, tak stejně arogantním odmítáním vědy ze strany amatérských milovníků ptactva.

1 Erritzoe et al. 2007, *The Ornithologist's Dictionary*. Lynx, Barcelona.

L. Vaicénbacher při bádání na ptačí biodiverzitě vysokých And, Sopka Fuya-Fuya, Ekvádor.

Co je ornitologie?

Ornitologie je věda o ptácích, a ornitolog je tedy vědec. Dobrý vědec se pozná podle toho, že klade zajímavé otázky, vynalézá způsoby, jak na ně odpovědět, sbírá data, která analyzuje, interpretuje a publikuje, neboť nepublikované výsledky neexistují. Ptáci jsou pro ornitologa *modelovým systémem* – studium ptáků je jen *konkrétním* prostředkem, jak se dobrat odpovědí na otázky, které mají *obecnou* platnost a které by bylo lze zkoumat třeba na hrabosích, čolcích či plísňích. Značná část ornitologů se upsala studiu ptáků ne proto, že by za mlada bloumali s dalekohledem kolem rybníka (třeba jako autor tohoto textu). Z přirozené zvědavosti chtěli „dělat vědu“ a ptáky si vybrali jen jako jeden z mnoha možných modelových systémů. Není divu, že velká část ornitologů se o ptáky

nezajímá, alespoň ne tak jako ptáčkaři² („bird-watchers“, tedy amatéři, kteří ve volném čase pozorují ptactvo).

Před nedávnem jsem měl tu čest navštívit jistou ptačí rezervaci v Latinské Americe s jedním z místních ornitologů. Šokovalo mě, že tento významný vědec a také hodnostář přední světové organizace na ochranu ptactva (BirdLife International) znal hlasy ptáků své vlasti hůře než já. Pak mi došlo, že ptačí hlasy můj hostitel nezná nikoli přesto, ale právě proto, že je předním odborníkem v ornitologii! Kdyby rekreačně pozoroval ptáky, nemohl by věnovat svůj veškerý čas výzkumu.

Ovšemže záleží na náplni výzkumu. Např. z hlediska kvality mého bádání na rehkovi zahradním je úplně jedno, jestli poznám jakýkoli jiný ptačí druh. Naopak neznalost plánování pokusů, statistiky a dalších s ptáky zcela nesouvisících dovedností by mi takovou studii úplně znemožnila. Drtivá většina současného ornitologického výzkumu probíhá právě takto – jako studium vybraného problému na konkrétním modelovém druhu.

Práce vs. zábava

V dávných časech byl vědec-ornitolog chodící encyklopedií – dokázal zodpovědět, kolik vajíček snáší který druh sýkorky, kolik hnízdních pokusů za rok má střízlík, či kdy vrcholí přilet vlašťovek ze zimoviště. Ta doba, krásně zkarikovaná ve výkladu hraběte von Kratzmar o raruho vrtivém (z filmu Adéla ještě nevečeřela), je dávno pryč. Nabífloat se seznamy popisných informací může kdekdo. A k ničemu to není, stejně už to máme všechno na internetu. Věda není popis, ale vysvětlení. Ornitolog se nepozná podle toho, kolik životopisných informací o ptactvu dokáže odříkat (jak si často myslí laikové), ale podle seznamu publikací, v nichž dokázal vysvětlit nějakou zajímavou „opeřenou“ záhadu.

Ornitologie je zaměstnání. Ptáčkaření je koníček. Rozdíl mezi ornitologem a třeba entomologem, chemikem či medicínským badatelem je mnohem *menší* než rozdíl mezi ornitologem a ptáčkářem.

Ptáčkaři jsou různí a ornitologové jsou různí

Ne vše, co se tváří sofistikovaně jako věda, je opravdu věda. Správná věda je novátorská a elegantní – složité problémy řeší co nejjednodušším způsobem. Pokud to ovšem jde: na některé otázky bez složitých experimentů odpovědět nelze. Nepochybně právě složitost některých výzkumů a/nebo odtrženost řešených témat od reality je důvodem, proč se amatéři vůči vědě vyhrazují. Osobně proto věřím, že k práci vědce patří i schopnost složitá témata vysvětlit jednoduše a poutavě i „lidem z venku“.

Další příčinou odmítání akademické vědy amatéry bývá laický názor: „Proč se v tomhle vy vědci babráte, vždyť je to jasné“. Opravdu někdo věří, že grantové agentury a sponzoři vyhodí své drahocenné zdroje za řešení už vyřešeného tématu? Nehledě na to, že laická vysvětlení mnohdy pocházejí z dávno vyvrácených pravěkých populárně-vědních pojednání, či se dokonce jedná o zcela bizarní výmysly (čímž nepopírám, že amatér nesvázaný znalostí teorie může přijít se zajímavým vysvětlením či tématem k výzkumu).

Rozdíly mezi profesionály se dnes zmenšují proto, že systém financování vědy silně tlačí na produkci kvalitních výsledků. Kdo neobstojí v tvrdé mezinárodní konkurenci, kde se produktivita měří kvalitou časopisů (tzv. impact factor)³ a kvalitou článků (tedy jejich citovaností)⁴ jde z kola ven.

Na druhé straně i nálepka „amatérský ornitolog“ zahrnuje pestrou škálu individualit. Někteří prostě „jezdí na ptáky“, někteří se honí

L. Poláčiková při sběru dat v extrémních podmínkách novozélandské divočiny (botanická zahrada v Hamiltonu; aranžováno).

2 Grim 2011, *Vesmír* 90(4): 236–239.

3 Grim 2009, *Živa* 57(1): XII–XIII.

4 Grim 2009, *Živa* 57(3): XLIV–XLV.

Jeřáb Antigonin (*Grus antigone*), nejvyšší létající pták světa, láká ptáčkaře do proslulého severoindického národního parku Keoladeo Ghana (dříve rezervace Bharatpur).

Při hledání ptáků v deštném lese se „birderi“ pěkně zapotí. Rezervace Cristalino, Brazílie.

za co největším počtem pozorovaných druhů (tzv. twitchers). Jiní vyvěšují budky a sledují hnízdění svých „svěřenců“, nebo pozorují ptáky na krmítku. Další se pokoušejí o v podstatě vědeckou práci, kdy sbírají standardní metodikou systematická pozorování (fenologie, hnízdní biologie, potrava apod.), nebo dokonce provádějí pokusy. Právě posledně jmenovaní mají největší potenciál přijít s nápady, které mohou být nové a zajímavé i pro profesionály.

Záludnosti amatérského přístupu

Když jsem vyhledával informace o růstu mláďat kukačky u různých hostitelů, narazil jsem i na článek, který na první pohled obsahoval informace o výchově kukačky rákosníkem zpěvným.⁵ Autor sice změřil rekordní počet růstových znaků mláďate (sedm!), ale ani jeden z nich

desátých let, kdy autor prováděl svou studii, existovaly minimálně desítky prací na toto téma a v době, kdy článek vyšel (2004), jich byly stovky, včetně řady knih. Kdyby autor nahlédl byt do jediné z nich, nemohl by ve své práci spáchat snad všechny myslitelné metodické prohřešky. Nejen zcela chaotická metodika, ale i prezentace výsledků jako rozvláčný popis všech jednotlivostí, absence jakéhokoli pokusu o zobecnění či antropomorfní interpretace chování ptáků by měly být odstrašujícím příkladem. Ptáky navíc autor trápil prezentacemi vycpanin způsobem, který by mu v dnešní době vysloužil finanční postih orgánů činných v ochraně přírody. Je to smutné: autorův zápal a nasazení (kéž bych je nacházel u svých studentů!) přišly zcela vniveč. Přitom stačilo „dát kafe nebo pivo“ s průměrně schopným profesionálním ornitologem a práce

dám: v tzv. závodech ve zbrojení mezi hostitelem a parazitem vzniká téměř *vždy* hostitelská obrana proti cizím vejčím, ale *nikdy* proti cizím mláďatům. Spolu s O. Mikulicou a norským kolegou O. Klevenem jsme pak přidali další pozorování a sepsali podobně kratičký článek, který nevyšel v Živě, ale v Proc. R. Soc. Lond. B, jednom z nejprestižnějších biologických časopisů.

Právě opouštění kukaččích mláďat je hezkým příkladem další amatéry přehlížené pravdy: pozorování sice může odhalit, že nějaký zajímavý jev existuje, ale neodpoví na otázku, *proč* existuje. Např. sebedelším koukáním na chování rákosníků nelze zjistit, proč některá kukaččí mláďata opouštějí. K tomu je potřeba experiment.⁹

V amatérské ornitologii se často setkáme s tzv. kargo vědou¹⁰, kdy dotyčný „výzkumník“ napo-

Devatero rozdílů a jedna stejnost mezi amatérskými a profesionálními ornitology. Uvádím *obecné* rozdíly, které samozřejmě nevyklučují, že *konkrétní* amatér bude kovaný ve statistice lépe než profesionál, či profesionál bude mít lepší terénní zkušenost než amatér. Zatímco určité typy výzkumu amatéři dělat nemohou, jiné se bez nich neobejdou. Mezi amatéry a profesionály by neměla panovat rivalita, ale spolupráce – jejich možnosti a omezení jsou odlišné, a jejich role se proto vzájemně doplňují.

	Amatéri	Profesionálové
početně je jich	hodně	málo
na grantech	nezávisí	závisí
módní trendy je ovlivňují	málo	hodně (ale ne nevyhnutelně)
teorii, metodologii, statistiku	často neznají/ignorují	musejí znát
relevantní literaturu	často neznají/ignorují	musejí znát
informace v angličtině	často odmítají	často jiné neznají
terénní zkušenost	někdy rozsáhlá	někdy velmi omezená
časoprostorově náročné projekty	bez nich nebudou data	bez nich data nepůjde zpracovat
kritika vlastní práce	často berou osobně	je nedílnou součástí vědecké práce
chyby	dělají	dělají

nelze pro srovnávací studii použít. Stačilo si přečíst jakoukoli ze stovek prací o růstu mláďat a autorovi by bylo zřejmé, že kdyby zvážil hmotnost mláďate a nic dalšího, udělal by ornitologii mnohonásobně větší službu.

Na jiném článku⁶ téhož autora lze ilustrovat snad všechny základní problémy amatérského přístupu. V úvodu autor tvrdí, že v daném tématu „vykazuje činnost ornitologů mezeru“. Ano, mezera tu je, ale jinde: už v polovině osm-

p. Kubíka mohla být přínosná a zajímavá.

Do třetice příklad, který nakonec dobře dopadl. V roce 1993 vyšel v časopise Živa kratičký článek O. Mikulici⁷, kde tento známý fotograf a filmař⁸ okrajově zmínil, že někteří rákosníci obecní občas opouštějí mláďata kukačky. Článek zapadl, přestože obsahoval toto zásadní zjištění. Proč zásadní? Opouštění kukaččích mláďat je v protikladu vůči základním učebnicovým prav-

dobuje činnosti spojené s děláním vědy, aniž by si uvědomoval, proč tak činí. Kargo věda je jen pokus o to, udělat dojem jako vážený vědec, třeba hromaděním vzorků či knih a článků v knihovně. Jenže věda není sběratelství. Samozřejmě: bez dobře nasbíraných dat a důkladné znalosti toho, co už se v daném tématu vyvíjelo, nelze dělat než mizernou vědu. Sběrem dat však věda nekončí, ale začíná. Od amatérů nelze očekávat, že budou kováni v teorii, statistice a metodologii

5 Kubík 2006, *Crex* 26: 99–102.

6 Kubík 2004, *Crex* 23/24: 15–32.

7 Mikulica 1993, *Živa* 41(2): 84.

8 Za film *Hýčkaný vetřelec* (o kukačce) získal v roce 2010 Cenu Ministerstva životního prostředí.

9 Grim 2007, *Proc. R. Soc. Lond. B* 274: 373–381.

10 Novotný 2000, *Vesmír* 79: 284.

vědy. Navíc jak teorie, tak standardy toho, co představuje kvalitní vědeckou práci, se dramaticky mění. Učit se podle byť jen „pár“ let starých článků může svést výzkum do slepé uličky. Nemluvě o populárně-vědecké literatuře – kdybych se dnes řídil teorií z knih Z. Veselovského, které mě k ornitologii přivedly, dopadl by můj výzkum blbě. Neznalost *dnešní* teorie atd. však zásadním způsobem omezuje potenciál amatérů přispět k vědeckému poznání.

Jak amatéři přispívají profesionálům?

Na rozdíl od jiných oborů je ornitologie přímo stvořená pro zapojení amatérů do výzkumu. Časoprostorově rozsáhlé akce, např. Jednotný program sčítání ptáků, se bez nich neobejdou. Stovky neprofesionálů totiž nasbírají za pár let data, která by hrstka profesionálních ornitologů sbírala celá staletí. Možnosti zapojení amatérů naleznete na stránkách ČSO v sekci Věda a výzkum.

Amatérům lze jen doporučit, aby vlastní výzkum konzultovali s profesionály. Je smutné vidět deníček popsaný mnohaletými pozorováními, sebranými tak nešikovně, že je nelze statisticky zpracovat, a tedy ani rozumně interpretovat. Bohužel, někteří amatéři, jedni hnáni nenaplněnými ambicemi, jiní zas vyprovokováni povýšeným postojem některých vědců, odmítají teorii, metodologii či statistiku jako mlžení.¹¹ Je to naivní a nekonstruktivní – odmítat něco, protože

¹¹ Např. Zvářal 2006, *Panurus* 15: 47–56. Viz také: Reif 2007, *Panurus* 16: 65–67 a 69–72.

tomu nerozumím, není rozumné a dotýční si tak sami zavírají vrátka k možné užitečné spolupráci s profesionály. Ironií osudu právě ti, kdo odmítají statistiku, sbírají data, která (pokud vůbec) lze zpracovat a vyvodit z nich závěry pouze díky sofistikovaným statistickým metodám. Jistěže má každý svobodu brát pozorování ptáků jen jako soukromou zálibu a nezadatelné právo zapisovat si informace, které jsou k ničemu. Ale nezahřeje u srdce, když výsledky takového pozorování přinesou něco zajímavého i ostatním?

Jak profesionálové přispívají amatérům?

Je spolupráce mezi amatéry a profesionály jen jednostranným využíváním spoluobčanů, které nepostihl osud v podobě zaměstnaneckého vztahu na univerzitách a výzkumných ústavech? Určitě ne. Odkud získávají amatéři informace? Samozřejmě z médií, od internetu přes přírodopisné seriály až po časopisy jako *Vesmír* a *Živa*. Mějme na paměti, že nejen odborné publikace, třeba proslulý *Handbook of the Birds of the World*, by neexistovaly, nebýt amatérům nepřístupné vědecké ornitologie (přestože s vlastním nápadem i realizací přišel amatér J. del Hoyo). I zcela populární zdroje informací a vizuálního potěšení, jako třeba televizní přírodopisné seriály, by tu bez vědců nebyly. Skvostný *Život ptáků* Davida Attenborougha stojí a padá s poznatky čistě akademického výzkumu – není divu, že na konci každého dílu v poděkování se skví přehlídka nejvýznamnějších vědců studujících ptáky, od T. Birkheada

Ptáčkařská snídaneň na jezeře v rezervaci Cuyabeno, Ekvádor.

přes N. B. Daviese či B. Lyona po A. Zahaviho. Bez jejich pro laiky těžko srozumitelných prací plných teoretických modelů a komplikované statistiky by neměl pan Attenborough o čem mluvit.

Ostatně, nezačíná být příroda zajímavá teprve ve chvíli, kdy na ni přestáváme jen němě zírat a začínáme si klást otázky? Proč je hýl rudý rudý? Proč klade průměrná sýkora koňadra 9 vajec a ne třeba 5 nebo 20? Proč je ve Stromovce méně druhů ptáků než v podobném parku v Sao Paulu? Na tyto a nekonečně podobných, zdánlivě triviálních otázek nelze bez vědy odpovědět a na mnohé nemůže dát věda odpověď bez informací získaných s pomocí amatérů. Na místě tedy není přezíravý postoj amatérů ani profesionálů, ale jejich vzájemná spolupráce. 🐦

„Čapí skupina“ obnovuje činnost

Foto: T. Bělka (birdphoto.cz)

Čáp bílý se stal jedním z prvních ptačích druhů, kterému ornitologové zorganizovali již v roce 1934 mezinárodní sčítání hnízdních párů.

Čáp bílý (*Ciconia ciconia*) patří na území naší republiky mezi pravidelně hnízdící druhy ptáků. V roce 1981 vznikla Pracovní skupina pro výzkum, ochranu a evidenci čápů bílých. „Čapí skupině“, fungující pod Českou společností ornitologickou a koordinovanou panem Bohumilem Rejmanem, se podařilo zásluhou

sítě dobrovolníků získat nejen přesné informace o existujících hnízdech, vyhláhlých a vyvedených mláďatech, ale i další důležitá data jako rok založení hnízda a jeho poloha, data přiletů a odletů a další fenologické informace spojené s čapím hnízděním. V posledních letech (2005–2010) však docházelo k mírnému pokle-

su monitorovacích aktivit důsledkem změny koordinátorů a nezájmu veřejnosti.

V současné době se snažíme obnovit dřívější pracovní čapí skupinu. Digitalizujeme veškerá existující historická data a zároveň shromažďujeme informace od několika málo dnes aktivních pozorovatelů. Naší prioritou je obnovit činnost skupiny, získávat nové dobrovolné pozorovatele, pokračovat ve sčítání a do budoucna vytvořit elektronickou databázi hnízd.

Chceme požádat o spolupráci hlavně bývalé pozorovatele a jejich spolupracovníky. Zapojit se mohou lidé, kteří mají se sčítáním nějakou zkušenost, ale i úplní laikové. Zároveň bychom chtěli ke sledování čápů nalákat i přírodovědné kroužky, školní třídy, seniory a všechny ostatní, kterým hnízdí čapí na domě nebo v blízkém okolí.

Výsledkem monitorovacích aktivit skupiny budou každoroční zprávy o čápu bílém na území České republiky. Dalším přínosem této snahy bude vznik webové databáze, která umožní přehledně zaznamenávat detaily o hnízdech, hnízdění a dalších čapích aktivitách.

Informace a novinky týkající se čápů budou uveřejňovány na webu ČSO. Jakékoli čapí dotazy, návrhy na spolupráci, vlastníky objektu s čapím hnízdem nebo zaznamenaná data z minulých let rádi uvítáme na e-mailu ondrova.marketa@seznam.cz nebo na adrese České společnosti ornitologické.

🐦 | Markéta Ondrová

Foto: M. Gerža

Jaký je ptačí rok v Ornitologickém parku Josefovské louky?

Kamil Čihák

Pro většinu členů ČSO a dalších zájemců o přírodu je již Ornitologický park Josefovské louky známým pojmem. Celkem jistě je v povědomí, že nedaleko Jaroměře vzniká mokřadní biotop, který využívá historický zavlažovací systém, dílo, které nám zanechali ze začátku minulého století italští projektanti. Známý jsou i vysněné cílové druhy mokřadních ptáků, jež v širokém okolí postupně vymizely a kterým by měl park poskytnout nové útočiště.

Jen málo lidí ale Josefovské louky skutečně navštívilo. Stojí za to vydat se tam už teď, než budou dokončeny všechny chystané změny a úpravy? Kdy je návštěva nejvhodnější a jaké druhy tam můžete zastihnout? Zkusme společně projít období jednoho ptačího roku a podívat se, co zajímavého má ptačí park pro nás přichystáno již dnes.

Foto: K. Hromádka

Nejvhodnějším obdobím pro návštěvu jsou zcela jistě jarní měsíce.

Pravidelně je avifauna parku sledována od roku 2005 a dosud bylo na jeho území zjištěno 123 druhů ptáků. Abychom mohli hodnotit, jak na chystané změny zareagují ptáci, bylo potřeba zahájit monitoring ještě před jejich započítáním. Proto byla stanovena tři základní ornitologická hlediska, která budou v parku mapována: (1) hnízdění ptáků na loukách a závlahových kanálech, (2) hnízdění ptáků v břehových porostech toků při hranicích parku a (3) průběžné sledování výskytu ptáků a maximálního počtu jednotlivých druhů během celého roku.

První jarní návratci se objevují už koncem února. Patří mezi ně samozřejmě skřivani a špačci. Brzy se přidá bramborníček černohlavý, který zde vydrží až do srpna. Asi jen velmi dobrý pozorovatel by zjistil přítomnost slavíka modráčka, přesto se podařilo jednoho chytit v malé rákosině u břehu Staré Metuje. S velkou radostí jsme sledovali prudké přelety při toku bekasiny otavní, která je jedním z cílových druhů parku, typické „mekotání“ se však ozývalo jen v dubnu a později zmizela, znovu se objevila až na podzimním tahu. Rekordním měsícem jara byl květen se 77 zjištěnými druhy.

Když jarní migrace ustává, stálé druhy už dávno hnízdí a další se na hnízdění připravují. Během dvouletého sledování jsme na loukách a závlahových kanálech zjistili hnízdění 23 druhů ptáků. Mezi nejhojnější patřili např. bažant obecný, cvrčilka zelená, pěnice hnědokřídlá, rákosník zpěvný a strnad obecný. Záplavy v loňském roce a tím pádem vysoký stav hladiny spodní vody a opožděná seč trávy vytvořily vhodné podmínky pro chřástala polního. Při noční návštěvě bylo možné slyšet i tři volající samce společně, opakovaně se na lokalitě ozval i chřástal kropenatý.

V břehových porostech toků při hranicích parku jsme zaznamenali hnízdění 41 druhů ptáků. V těchto porostech byly hlavními hnízdícími druhy např. budníček menší, cvrčilka říční, pěnice černohlavá a slavíková a rákosník zpěvný. Ze zajímavějších druhů hnízdil také lejsek šedý, slavík obecný a fuhýk obecný, ojediněle i krutihlav obecný a moudivláček lužní.

Koncem léta ptačí zpěv utichne a nad loukami se objeví množství vlaštovek a jiříček za doprovodu rorýsů. Loni v srpnu se na průtahu zastavil vodouš rudonohý, další z očekávaných druhů vznikajícího mokřadu. Na začátku listopadu, nedlouho po posekání části lučních porostů, byly při sběru potravy vyplašeny dokonce dvě kolihy velké.

Procházku zakončíme v zimních měsících, kdy se louky a břehové říční porosty parku neliší od okolní krajiny. Zastihneme vsudypřítomná toula-

Foto: T. Bělka (birdphoto.cz)

S bramborníčkem hnědým se na Josefovských loukách potkáme na jaře.

jící se hejtnka čížků, konopek, hýlů a strnadů obecných. Nad řekou občas přeletí kormoráni, kteří mají nedaleko nocoviště. Vzácnější je zimující fuhýk šedý, který nedaleko mimo park i vhnízdil. Jen jednou se v lednu objevil samec motáka pilicha. Tok regulovaného ramene Metuje většinou nezamrzne a vedle běžných březňáčků jsou zde k vidění i morčáci velcí anebo přezimující potápka malá.

Některé druhy se zdrží jen krátce nebo náhodně, pro jiné jsou louky celoročním stanovištěm. Ve všech měsících roku se zatím podařilo zastihnout jen čtyři druhy – volavku popelavou, poštolku obecnou, strakapouda velkého a strnada obecného. Seznam není samozřejmě úplný, a kdo je milovníkem statistických přehledů, může se na stále aktualizovanou tabulku druhů podívat na web ČSO, kde si včít všech pozorovaných druhů prohlédne.

Se všemi zjištěními výsledky úzce souvisí další rozvoj parku a především nutný výkup nových pozemků. Bude samozřejmě nezbytné i nadále průběžně sledovat hnízdění a výskyt všech druhů ptáků. Můžete nám pomoci, pokud navštívíte Josefovské louky a zašlete nám seznam vámi pozorovaných druhů ptáků i dalších postřehů z vaší návštěvy. Kontakty a další možnosti, jak pomoci realizovat tento projekt, naleznete na webu www.josefovskelouky.cz. Organizátoři projektu děkují všem, kteří se účastní na podpoře projektu a bez nichž by projekt nebylo možno realizovat. Za sponzorství děkujeme organizacím a nadacím: Deutsche Bundesstiftung Umwelt, Evropský fond pro regionální rozvoj, Operační program životního prostředí, Královéhradecký kraj, Partnerství, Agro CS, Lesy ČR a desítkám dobrovolných dárců. 🐦

Ptáci a elektrická vedení – stále aktuální problém

Václav Hlaváč

O úhynech ptáků na linkách elektrického vedení bylo mnoho napsáno, hodně bylo uděláno, přesto počty zraněných a usmrčených ptáků zatím výrazněji neklesají. ČSO se proto obrací na své členy s novou iniciativou.

Foto: V. Škorpičková

Sloup s rovinnou konzolou a třemi nebo šesti podpěrnými izolátory představuje pro ptáky mimořádné nebezpečí. Zejména větší ptáci při dosednutí snadno propojí přes křídlo vodič s konzolou, čímž dochází k výboji. Na snímku mladý orel mořský.

Úrazy ptáků na linkách elektrického vedení vznikají obecně ze dvou příčin – buď jde o nárazy letících ptáků do vodičů, nebo o úrazy elektrickým proudem, ke kterým dochází při usedání na sloupky elektrického vedení. K nárazům do vodičů dochází především u větších druhů ptáků létajících za snížené viditelnosti. K nejvíce ohroženým patří např. labuť, bukač velký, kvačoš noční, drop velký, ale také v noci táhnoucí pěvci nebo bahňáci. Řešením je tzv. zviditelnění vodičů – v rizikových místech se na vodiče umísťují dobře viditelné prvky jako balóny, kontrastní terče, svítící spirály apod., které by měly letícího ptáka včas upozornit na překážku. Účinnost těchto prvků ale není zatím ověřená – nevíme tedy, zda použití skutečně přináší pokles počtu kolizí ptáků s vodiči.

Foto: V. Hlaváč

Konzola typu Pařát byla vyvinutá jako řešení bezpečné pro ptáky. Problémem však je, že ptáci, kteří nemají v otevřeném terénu možnost dosednutí, se občas pokoušejí o usednutí na šikmá ramena konzoly. Takový pokus přináší vždy vysoké riziko úrazu. Řešením zde může být instalace vodorovných bidel umístěných na sloupu pod konzolou.

Zabezpečení sloupů proti úrazům ptáků elektrickým proudem je u nás věnována pozornost již od osmdesátých let. Dosud bylo vyvinuto několik typů konzol bezpečných pro dosedající ptáky a řada plastových doplňků, které mají za cíl omezit riziko úrazu na stávajících nebezpečných typech sloupů. U nových staveb a rekonstrukcí jsou dnes již standardně používány bezpečné typy konzol. ČSO spolupracuje již několik let s hlavními distributory na výběru stávajících linek, kde je přednostně realizováno zabezpečení.

Foto: V. Hlaváč

Důležité je vždy rozlišit, zda příčinou úhynu byl náraz do vodičů nebo elektrický výboj. Po úrazu proudem leží pták obvykle pod sloupem, časté jsou stopy popálenin na nohách, někdy i na peří. Často dochází také k tomu, že výboj nezpůsobí smrt, ale pouze zranění. Pták pak není schopen letu, po několika dnech mu začne odumírat konec křídel a protilehlá noha. Po nárazu do vodičů leží pták zpravidla pod dráty daleko od sloupů, časté jsou odřeniny, zlomeniny křídel a jiná mechanická zranění.

I když nemáme k dispozici přesné údaje, je zřejmé, že přes dosavadní snahu počty zraněných a usmrčených ptáků na linkách elektrického vedení výrazně neklesají. Důvodů je několik. Ukazuje se například, že některé typy zabezpečení neplní očekávanou funkci a ptáci na zabezpečených sloupech dále hynou. Problém představují také některé speciální sloupky (trafostanice, sloupky odbočovací, úsekové rozpínače a další), které jsou

Foto: V. Hlaváč

Častým typem sloupu je tzv. úsekový rozdělovač, který umožňuje rozpojení linky. Jde o nebezpečný typ, u něhož dosud není známý žádný způsob zabezpečení.

Foto: V. Hlaváč

Konzola typu Delta s plastovými kryty byla vyvinutá jako řešení bezpečné pro ptáky. Problémem je však životnost krytů, které vlivem povětrnosti či nekvalitní montáže často odpadávají. Sloup se tím stává pro ptáky velmi nebezpečným.

stále používané i přesto, že představují pro ptáky zvýšené nebezpečí. Hledání skutečně bezpečných technologií je limitované především nedostatkem přesných terénních údajů, které jediné mohou prokázat skutečnou bezpečnost nebo nebezpečnost jednotlivých typů sloupů.

Obracíme se proto na všechny členy s naléhavou výzvou o zasílání všech údajů o úhynech či zraněních ptáků na linkách elektrického vedení. Zaznamenávat je nutné jak úhyny v důsledku nárazů do vodičů, tak úrazy elektrickým proudem (viz obr.). Vždy je žádoucí pořídit popis a podrobnou fotodokumentaci a popsat co nej přesněji místo úrazu. Pro záznamy využijte přednostně faunistickou databázi birds.cz, kde v kategorii „mrtvý“ doplňte příslušnou podkategorii pro příčinu úhynu. Všechny další podrobnosti pak zaznamenejte do poznámky. Pozorování můžete zasílat také přímo e-mailem na adresy: viktora@birdlife.cz, nebo vaclav.hlavac@nature.cz. Všechny údaje budou vyhodnocené a přímo využité při vývoji nových bezpečných technologií. Každý údaj je tedy faktickým příspěvkem k ochraně ptáků. ◀

Foto: J. Ševčík

Břehule říční u hnízdní nory, pískovna Záblatí na Třebořsku.

Adoptujte břehuli!

Československé sdružení Calla se dlouhodobě věnuje ochraně břehulí říčních v jižních Čechách. Díky našemu úsilí a spolupráci dalších jednotlivců i organizací se v našem regionu podařilo zastavit prudký pokles jejich hnízdní populace. Jak ukázala analýza vypracovaná Petrem Henebergem, od roku 1999 klesly stavy břehulí v jihočeském regionu o více než polovinu a dramaticky ubylo také obsazených hnízdišť.

Údržba hnízdních stěn břehulí není technicky ani finančně náročná, zato se však musí provádět opakovaně, nejméně jednou za dva roky. Zahrnuje především pravidelné odtěžení staré stěny a osypových kuželů, někdy je nutné v okolí také odstranit nálet. Tento ptačí druh je dnes již zcela závislý na vhodné péči o hnízdní stěny v aktivních i opuštěných pískovnách, protože přirozená hnízdiště vzala za své kvůli regulaci většiny našich vodních toků. V poslední době se ukazuje, že úprava hnízdních stěn prospívá i jiným živočichům. Od mnoha druhů ptáků, kteří hnízdí ve starých norách břehulí, až po často ohrožené zástupce blanokřídlého hmyzu.

Protože grantové prostředky využitelné na pravidelnou péči o lokality ohrožených druhů jsou omezené, spouštíme v současné době projekt „Adoptujte břehuli“. Rozhodli jsme se oslovit širokou veřejnost se žádostí o podporu formou symbolické adopce určitého počtu břehulí. Přitom se

nemusí jednat pouze o finanční příspěvek. Jinými formami pomoci břehulím může být zapůjčení techniky pro úpravu hnízdních stěn nebo věnování pozemků v přírodovědně cenných pískovnách. Všichni dárci obdrží certifikát adoptivních rodičů a Calla je bude informovat o využití daru a úspěšnosti hnízdění adoptovaných břehulí.

Více informací o projektu i samotných břehulích najdou všichni zájemci na nové webové stránce www.calla.cz/brehule. Zájemcům nabízíme i brožuru „Břehule říční – praktické a právní aspekty ochrany v podmínkách ČR“, která se zabývá mimo jiné i praktickým managementem hnízdišť a jejich koexistencí s těžbou šterkopísku v aktivních těžebních prostorech, a skládá se z:

1. „Břehule říční v jižních Čechách – rozšíření, ohrožení a ochrana“.

2. Člověk připravil břehule regulaci vodních toků o jejich přirozená hnízdiště. Projekt „Adoptujte břehuli“ proto chápeme jako splacení určitého dluhu, který vůči tomuto ohroženému ptačímu druhu máme.

Jiří Rehouněk | Calla – Sdružení pro záchranu prostředí

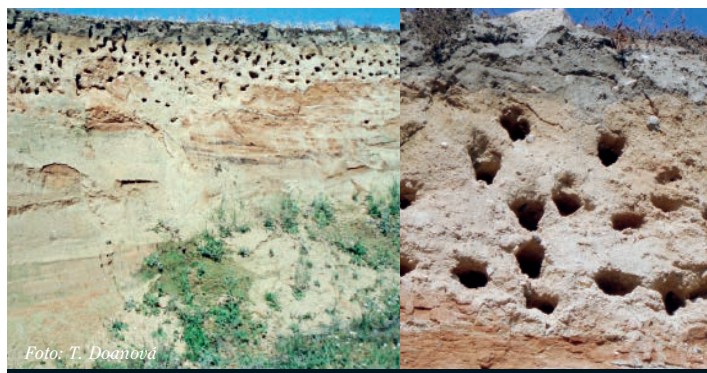

Foto: T. Doanová

Hnízdní stěna břehulí, pískovna Lžín na Táborsku.

Zelená domácnost – přátelská k lidem i přírodě

Zelená domácnost.com je projekt naší rodinné firmy zrozený na jaře 2010. Pustili jsme se do něj proto, že nám není lhostejný stav životního prostředí kolem nás i ve světě. Myslíme si, že jediná šance na změnu je v chování a jednání každého z nás a v síle osobního příkladu.

Pro začátek by stačilo, kdyby lidé více přemýšleli o tom, jaké výrobky si kupují a jaký je jejich dopad na životní prostředí. Vždyť téměř vždy existuje přírodě bližší alternativa s výbornými užitnými vlastnostmi. Opravdu není nutné zamořovat svět i naše domácnosti kombinacemi agresivních chemických látek, o jejichž vlivu na zdraví toho stále mnoho nevíme, byť nás jejich výrobci ujišťují, že jsou zaručeně neškodné.

Proto je tu náš internetový obchod nabízející „zelenou“ alternativu výrobků pro každodenní život. Náš slogan „Přátelská k lidem i přírodě“ ukazuje, že nabízíme nejen věci pro domácnost, ale také výrobky pro přírodní zahradu. A ta nemůže být bez zvířat. Najdete u nás tedy i výrobky pro dobré opylení zahrady – čmelíny, domky pro včelky samotářky, ale

Foto: Schwegler

Budky jsou tvarované tak, aby ptáčka byla v bezpečí před predátory.

také například domky pro slunéčka, zlatoočka, škvory a další výborné pomocníky pro boj se mšicemi.

Ale nejvíce jsme hrdí na náš unikátní sortiment ptačích budek, krmítek, umělých hnízd a dalšího příslušenství pro ptactvo. Nabízíme výrobky od firmy Wildlife World a Schwegler. Oba výrobci své výrobky konzultu-

jí s ornitology a dalšími odborníky a vše maximálně přizpůsobují potřebám ptáků. Výrobky Schwegler jsou vyrobeny z unikátní směsi dřevěných pilin, cementu a dalších přírodních pojiv. Ta zajišťuje extrémní trvanlivost budek (25 let) a vynikající izolační schopnosti. V širokém sortimentu máme i speciální budky pro sovy, rorýsy, netopýry a další, které mají osvědčení od mnoha ornitologických společností v Evropě. Velmi nás těší, že je mezi nimi i ČSO.

Druhým naším sloganem je „Tak trochu jiný internetový obchod“. Z každého nákupu na www.zelenadomacnost.com totiž poskytujeme 5 % z hodnoty objednávky pěti neziskovým organizacím, se kterými spolupracujeme. Náš zákazník si při objednávání sám vybere, na který prospěšný projekt máme přispět právě z jeho objednávky. Jsme velmi

Foto: Wildlife World

Velký hmyzí domek pro slunéčka a zlatoočka.

rádi, že nově je mezi podporovanými organizacemi i ČSO. Díky našim kupujícím tak bude možno podpořit výkup pozemků pro ornitologickou rezervaci Josefovské louky. Věříme, že naše nabídka a náš koncept zaujmou i vás.

Petr Dobrý

(www.zelenadomacnost.com)

Zelená domácnost.com
přátelská k lidem i přírodě

Foto: J. Hrubý

Sidi Abdelmonem – hnízdiště kachnic bělohavých.

KRÁSNÝ TUNISKÝ MYS

Jiří Hrubý

Teď už fouká opravdu hodně a vlnám se dělají napěněné čepičky. Na hladině jako bójky poskakují potápky malé, roháči, lysky a březňačky. Jinak nic. Dnes se to zřejmě moc nepovede, a to nejen kvůli počasí. V této části jezera Sidi Abdelmonem není téměř žádná rákosí: o prozkoumání si říká jen menší porost u hráze. A najednou mám v dalekohledu jeden z nejvzácnějších druhů západního Palearktu. I v hustém rákosí ho prozradil zobák, což celkem není divu: k čemu je samci kachnice bělohlavé (*Oxyura leucocephala*) něco tak bizarního? Snad jediné že by to byla adaptace na zdejší krajinu plnou všemožných modrých plastů... „Vyboulený“ zobák kačera je modrý až nebesky; jestliže mnohé ilustrované atlasy barvy přehánějí, tak v tomto případě – až na výjimky (např. kachnice P. Procházky ve „Světě zvířat/Ptáci 1“) – realitu spíš podceňují.

Proč právě tuniský Cap Bon?

Poloostrov tohoto jména je prst, kterým severní Afrika ukazuje k Sicílii, takže tato oblast leží na významné tahové trase z Evropy. Místa, kde ptáci poprvé odpočívají po přeletu Středozemního moře, jsou na Cap Bon zejména mokřady; v rámci horkého Tuniska je to navíc oblast zemědělská a relativně velmi vlhká, takže zde byla koncem minulého století vybudována řada přehrad. Mnohé z těchto umělých nádrží mají velký význam pro zimující, migrující i hnízdící ptáky. Tunisko je země velice příjemná a ornitologovi s dalekohledem celkem nakloněná; obyvatelstvo je s cestovním ruchem sžité (na rozdíl od sousedů Alžírsko a Libye) a „tálíbánskou“ atmosféru zde našťestí neve-

dou. Z hlediska ptáků je sever země dostatečně exotický, a přece povědomý: lze zde čekat tytéž druhy jako ve Španělsku a jižní Francii a něco navíc, na zimovišti a tahu samozřejmě druhy středo- i severoevropské.

Ptáci jsou ovšem zajímaví všude, takže do cestovatelského rozhodování nakonec vstupují i důvody zvané osobní. Dnes máme všichni ony „lajflisty“, takže jsem před rozhodováním „kam příště“ zjistil, že mi ke zkompletování jedné skupiny vodních ptáků, totiž evropských kachen, schází jen velmi málo: vzhledem k jisté inklinaci k cestám na sever mi z 31 druhů (tedy bez zatoulanců z Asie a Ameriky) zbývaly poslední 2 „jižní“ kachny, shodou okolností obě neohroženější – kachnice bělohlavá a čírka úzkozobá (*Marmaronetta angustirostris*). Obě se ostrůvkovitě vyskytují hlavně v západní části Střední

Foto: J. Hrubý

Lávka přes lagunu Korba.

Asie, ale z logistického hlediska je Tunisko jistě schůdnější než cesta do Uzbekistánu. V této části areálu jsou navíc oba druhy tažné. Stále či polostále populace obývají západní Středomoří, zejména Španělsko a Tunisko. Španělsko je od nás vlastně dál a hlavně: v rozlohou malém Tunisku jsou vhodné lokality pěkně pohromadě. Rozhodnutí je proto nakonec celkem snadné – prioritou budou kachnice (ty jsou globálně ohroženější než čírky), a tedy tuniský sever.

Kdy se vypravit na cestu?

Zřejmě kdykoliv kromě letních měsíců, kdy zde panují vedra vskutku africká. V tuniských mokřadech zimují početná hejna hus velkých a jeřábů popelavých, z kachen kromě obou stálých například hvízdáci, lžičáci a ostralky. Tak jako ostatně všude je nakonec nejvýhodnější jaro: v dubnu vrcholí tah; v květnu pak doznívá, všechny hnízdící druhy jsou na místě a teploty už jsou letní.

Rady k nezaplacení

Mezi cestovkami vozíci turisty k teplým mořím lze sotva najít takovou, které by v katalogu Tunisko scházelo. Výběr je proto velký a situace až nepřehledná. Z nepřehledného množství hotelů je jistě vhodné vybrat nějaký starší, jehož vzrostlá zahrada bude přitažlivá pro ptáky. Druhou možností je pohrdnout jedinou pohodlnou základnou, zakoupit jen letenku a na vlastní pěst pokrýt větší oblast. Vynikající je zdejší systém „sběrných taxiků“ – mikrobusů, které odjíždějí, když se sejdou cestující (tedy zpravidla hned). Užitečné informace na internetu poskytují např. African Bird Club, Birdlife International (Species a IBA Factsheets) a také četné birdwatcherské deníky.

„Nejlepší“ druhy

V Tunisku je třeba pokusit se o endemity, druhy ohrožené a také ptáky neevropské. Vlastního endemita nemá Tunisko ani jednoho, žije tu ale rehek severoafrický (*Phoenicurus moussieri*), endemit severozápadní Afriky, vyskytující se pouze od Maroka po Tunisko. Pouze v této oblasti (a nikde jinde v západním Palearktu) můžeme také spatřit dva subsaharské ptáky – bulbula zahradního (*Pycnonotus barbatus*) a čagru černokorunkatého (*Tchagra senegala*).

Druhy ohroženými jsou zde především obě zmíněné kachny. Na Cap Bon jsou zcela běžné hrdličky senegalské (*Streptopelia senegalensis*). O štěstí naopak mohou hovořit ti, kteří v Tunisku viděli vlhu modrolící (*Merops persicus*) a slípku modrou (*Porphyrio porphyrio*).

Hned po příjezdu

V každém neznámém prostředí bývají zajímavé hned první dvě hodiny: zvláštní hlučné hlasy patří špačkům černým (*Sturnus unicolor*), kteří jsou opravdu všude. Místní pěkně zbarvení vrabci domácí (poddruh *Passer domesticus tingitanus*) jsou vlastně kříženci s vrabci pokřovními. Běžným zjevem jsou při pobřeží pěníce bělohřdlé, sýčci, fuhýci šedí, bulbulové zahradní a zejména hrdličky senegalské. Stačilo trochu popojít a na klidném

Foto: I. Mikšík

Kachnice bělohlavá – nejohroženější evropská kachna (světová populace od počátku 20. století zřejmě poklesla o 90 procent).

úseku pláže posedávali rybáci malí a kulík mořský předváděl poraněné křídlo.

Celkem pětkrát jsem viděl rehka severoafrického, ale vždy v kopcovité krajině dál od moře. Kupodivu to pokaždé bylo v blízkosti vzrostlých stromů či přímo „lesa“ (jestliže se jako jeho nejtípciější biotop uvádějí suché a kamenité svahy, pak se to zřejmě spíš vztahuje na hornaté Maroko). Zvláště při slétnutí na zem se tito rehci jeví jako velmi subtilní, tedy ve srovnání s našimi rehky domácími. Až na výjimky byly dál od moře i sýkory modřinky. Poddruh *ultra-marinus* navzdory inkoustově modré čepičce pořád ještě vypadá jako modřinka, ale tuniské pěnkavy obecné už spíš vzbuzují dojem, že to snad je úplně jiný druh. Neméně nápadné je to, co v Tunisku naopak není: snad všude na světě jsou v přírodě „nejviditelnější“ nějaké straky, sojky či „vrány“, ale zde prostě krkavcovití ptáci zcela scházejí (s výjimkou vzácného krkavce), takže všichni „větší“ ptáci byli téměř jistě fuhýci šedí a hrdličky senegalské (daleko méně početné jsou hrdličky zahradní, které se v zemi šíří teprve od 90. let).

Laguna Korba

Brakické laguny při tuniském pobřeží v minulosti většinou zanikly; výjimkou je jejich pás u města Korba na východním pobřeží Cap Bon. Je to biotop využívaný hlavně jako zimoviště –

například plameňáky, jimiž laguna od podzimu do jara úplně zružoví. I v polovině května zde ale bylo leccos k vidění: zbývající plameňáci, pisily, husice liščí, kulíci mořští a přeletující kolpíci. V pásu dun mezi mořem a lagunou zdejší osazenstvo doplnili ještě strnadi luční a dytíci.

Kam na kachnice?

„Kachnice bělohlavá obývá malé jezero severozápadně od Menzel Temine na mysu Bon,“ píše Robert Doležal na svém webu (v tuniské kapitole oddílu „Ptactvo ve světě“). Stejným směrem mě navedly i stránky Birdlife International věnované Významným ptačím územím: v Tunisku je vyhlášeno 46 IBAs – až na výjimky to jsou mokřady – a u 5 z nich je uváděno hnízdění kachnic (vesměs se jedná o umělé vodní nádrže na severu země). Tři tyto IBAs jsou na Cap Bon u města Menzel Temime. Nejdostupnější jezero se jmenuje Sidi Abdelmonem a je u něho uvedeno toto: „malá lokalita (250 ha) a jedna z nejstarších přehrad na Cap Bon; skvělé hnízdiště kachnic bělohlavých (15–80 párů).“ Na mapě je to téměř dokonalý úzký obdélník; malá členitost břehů je jistě méně výhodná pro ptáky, ale na druhou stranu by neměl být problém celou přehlednou lokalitu obejít a kachnice na ní, pokud tam budou, opravdu najít. Nedaleká přehrada Lebna je čtyřikrát větší a zároveň má velmi členité břehy.

Foto: R. Doležal

Rehek severoafrický. Při čelním pohledu vyniká jeho čelenka (německy i španělsky se jmenuje „diadémový“).

Na tuniském pobřeží nejsou jen nekonečné víceřady lehátek a slunečníků, ale mnohde mají ptáci od turistů naprostý klid.

Foto: I. Mikšík

Volavka vlasatá.

Sidi Abdelmonem

Toto jezero leží asi 4 kilometry od moře. Jde se k němu fádni krajinou a vůbec se nezdá, že by mezi obilnými lány snad mohla být vodní plocha a dokonce významná ptačí lokalita a hnízdiště. Když už to nevypadá dobře (v Tunisku v některých letech nevysychají jen přírodní jezera, ale dokonce i některé přehradní nádrže), objeví se šťavnatě zelený lesík – v této krajině tedy něco od pohledu velmi nezvyklého – a vzápětí se úkaz vysvětluje: svěží stromy a keře rostou pod hrází. Obkroužení celého jezera opravdu bylo velmi snadné, což platí i o přístupu k vodě a luxusních výhledech. Podél břehů žádné bažiny ani hustá vegetace – břehy většinou připomínaly něco mezi suchou oranicí a zdupanou pastvinou; v přítokové třetině jezera byly nepříliš rozsáhlé rákosové porosty, malé zátočiny a také ostrůvky porostlé tamaryškami. Sem se soustřeďoval ptačí život. Na závětrných místech nakonec bylo ve dvou rozvolněných hejnech kachnic nejméně 25, z toho 5 kačerů ve svatebním šatu. A předvá.

děly všechno možné: pospávaly, potápěly se a dva kačeři se zuřivě honili a prali (skoro se ani nechce věřit, že je ve Španělsku ohrožují kachnice kaštanové z anglické populace, ale je to prostě tím, že kačeři vetřelce vůbec nepovažují za konkurenty a ignorují je).

Na lokalitě kachnic ale nakonec zdaleka nešlo jen o kachnice. V blízkém okolí byli početní dudci a tuháči rudohlaví, ozývaly se tam křepelky. Z mokřadních ptáků je třeba zmínit pochopa, bukáčka, rybáky malé, slípku zelenonohou a čtyři druhy volavek (uvedeno od nejpočetnějšího): stříbřitá, rusohlavá, vlasatá a červená. A sotva se dá zapomenout na opravdu bezprostřední pozorování ouhorlíků stepních: černá linka ohraničující hrdlo, jako by ji někdo namaloval tuší, jasně červený kořen zobáku. Teprve za letu, kdy připomínají trochu neohrabané rybáky, ale vytahují hlavní trumf: světle kaštanový spodek křídel. Pak ouhorlíci jeden po druhém dosedají na zem, skládají křídla a představení je u konce. 🐦

Foto: M. Deutsch

Kulík mořský.

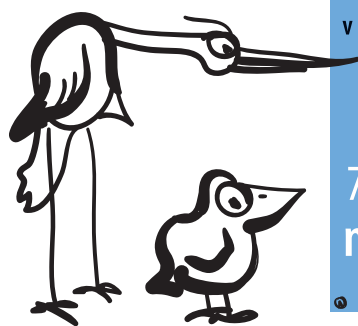
Foto: S. Poley

Severoafričský poddruh pěnkavy obecné (*Fringilla coelebs africana*).

Foto: M. Deutsch

Ouhorlík stepní.

ornitologie
věda pro každého
celostátní
konference čso
7.–9. 10. 2011
mikulov

Srdečně zveme všechny profesionální i amatérské ornitology, ale i zájemce o ochranu a pozorování ptactva z řad nejširší veřejnosti **na konferenci**, jejímž nosným tématem je „citizen science“. Je pořádána u příležitosti 85. výročí založení České společnosti ornitologické.

Termín pro přihlášení na konferenci, rezervaci ubytování a zaslání abstraktu je 30. 6. 2011.

Sledujte konferenční web <http://www.birdlife.cz/konference.html>

Vaše případné dotazy rádi zodpovíme na e-mailu: konference@birdlife.cz.

Pokud nemáte přístup na internet, zavolejte do sekretariátu ČSO na tel: 274 866 700 a my Vám veškeré informace ke konferenci včetně přihlášky zašleme poštou.

Těšíme se na Vaši účast!

kalendář akcí ČSO jaro a léto

Podrobnosti o uvedených akcích, stejně jako o akcích pořádaných pobočkami ČSO, spolupracujícími nevládními organizacemi atd., naleznete v aktualizované podobě na www.birdlife.cz.

29. dubna – Noc slavíků, sraz ve 20.00 hod., ORNIS (Bezručova 10, Přerov). Vede Josef Chytil, pořádá ORNIS Muzea Komenského v Přerově. Více informací na tel. 581 219 910, e-mailu ornis@prerovmuzeum.cz či webu www.prerovmuzeum.cz.

30. dubna – Den Země v Toulcově Dvoře (Kubatova 32, Praha 10) od 10.00 do 18.00. Prezentace ČSO, hry pro děti, ukázka odchytu a kroužkování ptáků v mokřadu. Za ČSO se na vás těší Lucie Hošková a Jirka a Vladka Sládečkovi (e-mail: sladeczek@psp.cz, tel.: 724 006 885).

4. června – Exkurze ČSO na severočeské výsypky za druhy raných sukcesních stádií a otevřené krajiny. Odjezd autobusem v 6.00 hod. z Prahy. Cena pro

členy ČSO 420 Kč, pro nečleny 720 Kč. Termín pro odeslání přihlášky CK Primaroute (Hradební 52, 686 01 Uherské Hradiště, tel: 572 554 145, email: exkurze@birdlife.cz) je 16. května.

18. června – Ptací oblast Žehuňský rybník (nebo vodní plochy a výsypky na Ústecku-Mostecku). Exkurze Rakovnického ornitologického spolku Fénix o. s. Výběr lokality dle dohody případných zájemců (koná se při účasti min. 4 zájemců). Kontakt: Milan Tichai (tel.: 737 271 755, e-mail: r.o.s.os@seznam.cz).

24. července – Zahradní slavnost v ORNIS Přerov (Bezručova 10) od 16 hodin. Tradiční setkání příznivců ORNIS, koncert, prohlídka výstavy „Život mokřadů“ a doprovodný program (projíždky na loďce, plení z orobince a rákosu, živé překvapení, občerstvení). Více informací na tel. 581 219 910, e-mailu ornis@prerovmuzeum.cz či webu www.prerovmuzeum.cz.

Foto: A. Rulfová

členy ČSO 420 Kč, pro nečleny 720 Kč.

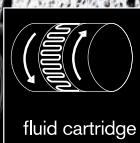
Termín pro odeslání přihlášky CK Primaroute (Hradební 52, 686 01 Uherské Hradiště, tel: 572 554 145, email: exkurze@birdlife.cz) je 16. května.

18. června – Ptací oblast Žehuňský rybník (nebo vodní plochy a výsypky na Ústecku-Mostecku). Exkurze Rakovnického ornitologického spolku Fénix o. s. Výběr lokality dle dohody případných zájemců (koná se při účasti min. 4 zájemců). Kontakt: Milan Tichai (tel.: 737 271 755, e-mail: r.o.s.os@seznam.cz).

24. července – Zahradní slavnost v ORNIS Přerov (Bezručova 10) od 16 hodin. Tradiční setkání příznivců ORNIS, koncert, prohlídka výstavy „Život mokřadů“ a doprovodný program (projíždky na loďce, plení z orobince a rákosu, živé překvapení, občerstvení). Více informací na tel. 581 219 910, e-mailu ornis@prerovmuzeum.cz či webu www.prerovmuzeum.cz.

INZERCE

Dvoucestné fluidní hlavy první a jediné stativové hlavy konstruované pro Bird Watching

fluid cartridge

single lock

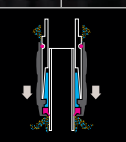
magnesium

EKG s. r. o., Gočárova 1105, 500 02 Hradec Králové
Tel.: 495 538 132 • Fax: 495 530 117 • info@gitzo.cz
www.ekgfoto.cz

SAFARI
foto & Bird Watching

CARBON
6X

GITZO

focus on forever

VÝHODNÁ NABÍDKA

VYUŽIJTE MOŽNOST VYBRAT SI TELESKOP DLE SVÝCH POTŘEB

Příroda nečeká. Zvolte si teleskop podle vlastního přání a zažijte jedinečné okamžiky díky vysoce kvalitním výrobkům SWAROVSKI OPTIK, jež představují špičku ve své třídě. Vybírat můžete z nabídky lehkých a odolných modelů s tělem z magnezia, mezi teleskopy ATM/STM 65/80 a ATM/STM 65/80 HD a vhodnými okuláry 20-60x, 25-50x W či 30x W.

SEŠTAVTE SI
SVŮJ BALÍČEK

UŠETŘÍTE AŽ

€ 315

NABÍDKA PLATÍ POUZE OD 18.1. DO 30.6.2011

PŘESNOST A KVALITA

20-60x

25-50x W

30x W

ODOLNOST A NÍZKÁ HMOTNOST

SEE THE UNSEEN
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI OPTIK KG
Daniel-Swarovski-Strasse 70, 6067 Absam, Austria
Tel. +43/5223/511-0, Fax +43/5223/41 860
info@swarovskioptik.at

OPTICKÁ DOKONALOST BEZ KOMPROMISŮ

SWAROVSKI
OPTIK